

UMEÅ UNIVERSITET
Sociologiska institutionen
Avdelningen för biblioteks-
och informationsvetenskap

KÖPA PÅ EFTERFRÅGAN

– en utvärdering av BIN-projektets
försöksverksamhet

Anneli Fredriksson
Helena Lindblom
Handledare: Rickard Danell
D-uppsats, 20p
Juni 2005

Svensk titel: Köpa på efterfrågan – en utvärdering av
BIN-projektets försöksverksamhet

Författare: Anneli Fredriksson och Helena Lindblom

Färdigställt: Juni 2005

Handledare: Rickard Danell

Abstract

In 2003 the libraries of ten municipalities in the northern part of Sweden were each given 10 000 (SEK) by the BIN-project to purchase books on demand instead of making inter-library loans. This attempt was called *Köpa på efterfrågan* (Purchasing on demand). The purpose of this master thesis is to evaluate *Köpa på efterfrågan*. The results of the evaluation show that the books purchased on demand were quite popular. Almost all the purchased books were non-fictional with most books being bought within the field of medicine. There is also a correspondence between the education held in the participating municipality and which subject the purchased books belonged to. The libraries have all made rather similar purchases regarding subject, with the exception of Robertsfors. The most expensive subject was medicine, both per book and overall. The libraries have mostly bought their books on Internet bookstores due to their low cost and swift delivery. Purchasing on demand entails more benefits than inter-library lending, as it is less expensive, and a book, once bought, is available on the shelf for others to borrow it, although the increase of the library's collection demands more thorough media-planning.

Nyckelord: BIN-projektet, köpa på efterfrågan, medieplanering, kommunbibliotek, bibliotek, bibliotekssamverkan, Norrland, Bräcke, Dorotea, Gällivare, Hudiksvall, Ockelbo, Robertsfors, Sundsvall, Ånge, Åre.

Tack!

Vi vill tacka bibliotekens kontaktpersoner för att de ställt upp och svarat på alla våra besvärliga frågor; Jenny Poncin och övriga medlemmar i styrgruppen för att ha tillhandahållit bakgrundsinformation om BIN-projektet och dess försöksverksamhet samt vår handledare, Rickard Danell, som visat oss statistikens möjligheter.

Vi vill också tacka Björn och Nikke som stått för markservicen de långa dagar vi suttit i datorlabbet och Geir som på sin klingande norska lättat upp teoriinläsningen. Ett stort tack även till Torben som alltid funnits till hands.

Umeå i juni 2005

Anneli Fredriksson

Helena Lindblom

Innehåll

1 Inledning	1
1.1 BIN-projektet och Köpa på efterfrågan	2
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Material, metod och avgränsningar	4
1.4 Bortfall och begränsningar	7
1.5 Disposition	8
2 Fjärrlånehistorik och medieplanering	10
2.1 Fjärrlånehistorik	10
2.2 Medieplanering	11
3 Tidigare projekt	15
3.1 Nödslakt av heliga kor	15
3.2 GÖK-projektet	15
3.3 BILL-projektet	16
3.4 SIM-projektet	16
4 Kort beskrivning av verksamhetens kommuner och bibliotek	18
4.1 Bräcke	19
4.2 Dorotea	20
4.3 Gällivare	21
4.4 Hudiksvall	21
4.5 Ockelbo	22
4.6 Pajala	23
4.7 Robertsfors	24
4.8 Sundsvall	24
4.9 Ånge	25
4.10 Sammanfattning	27
5 Kartläggning av kommunbibliotekens bokinköp	29
5.1 Utlåningsfrekvens	29
5.1.1 BIN-böckernas utlåningsfrekvens i jämförelse med de ordinarie inköpens	29
5.1.2 Förändring av utlåningsfrekvens över tid	32
5.1.3 Inköp, utlån och utlåningsfrekvens av BIN-böckerna fördelat kommunvis	33

5.2	Inköp efter ämne	36
5.2.1	Inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis	36
5.2.2	Bibliotekens inköpsprofiler	38
5.3	Inköpskostnader	39
5.3.1	Medelkostnad för inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis	39
5.3.2	Totalkostnad för inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis	40
5.4	Bibliotekens leverantörer av BIN-böcker	42
5.5	Sammanfattning	44
6	Fjärrlån i jämförelse med inköp på efterfrågan	46
6.1	Kostnader	46
6.2	Leveranstid	47
6.3	Tillgänglighet	49
6.4	Sammanfattning	50
7	Bibliotekens åsikter om fjärrlånesystemet och att köpa på efterfrågan	52
7.1	Fjärrlånesystemet	52
7.2	Bräcke	52
7.3	Dorotea	53
7.4	Gällivare	54
7.5	Hudiksvall	54
7.6	Ockelbo	54
7.7	Pajala	55
7.8	Robertfors	55
7.9	Sundsvall	56
7.10	Ånge	57
7.11	Sammanfattning	57
8	Sammanfattande diskussion	59
9	Referenslista	64
9.1	Litteratur	64
9.2	Internetkällor	64
9.3	Personlig kommunikation	66
10	Bilagor	69
10.1	Brev till kommunbibliotek	69
10.2	Intervjuguide	70
10.3	Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne	71

Tabeller

Tabell 1: BIN- och ordinarie inköps utlåningsfrekvens fördelat ämnesvis.	30
Tabell 2: Inköp av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek. . .	33
Tabell 3: Utlån av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek. . .	34
Tabell 4: BIN-böckernas utlåningsfrekvens fördelat per ämne och bibliotek.	34
Tabell 5: Inköp av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek (inklusive Hudiksvall).	36
Tabell 6: Jämförelse av bibliotekens inköpsprofiler.	38
Tabell 7: Medelkostnad fördelat per ämne och bibliotek (SEK). . .	40
Tabell 8: Totalkostnad fördelat per ämne och bibliotek (SEK). . . .	41
Tabell 9: BIN-inköpen fördelat efter bokleverantör och bibliotek. .	43

Figurer

Figur 1: Karta över norra Sverige.	18
Figur 2: Lån över tid.	32

1 Inledning

Aldrig tidigare har så mycket information gjorts tillgänglig för allmänheten så snabbt som nu. Sökmöjligheterna på Internet har möjliggjort en ökad medvetenhet hos allmänheten om vad som finns att få tag på. Detta har med samhällets ökande informationsbehov och ett allt större krav på vidareutbildning ställt kommunbiblioteken under ett högt tryck för att kunna vidareförmedla relevant information. I de fall det egna beståndet inte räcker till fjärrlånas media in från länsbibliotek eller andra kommunbibliotek, något som medför en kostnad för de båda inblandade biblioteken.

Inom biblioteksvärlden har det funnits en bestämd lånekedja som ska användas vid fjärrlån. Lånekedjan, som involverar huvudbiblioteket, länsbiblioteket och lånecentralen, kan ofta vara tidskrävande och rigid och fungerar därför inte längre så bra, då man enkelt med ett par tangenttryckningar själv kan se var boken finns. Fjärrlån mellan två folkbibliotek kan visserligen verka vara en bra och smidig lösning, men om fjärrlånebeställningarna till ett välsorterat folkbibliotek blir för många kan dess bestånd lätt bli lidande. I och med den minskande användningen av lånekedjan föddes tanken att det kan vara möjligt att minska på fjärrlånen över huvud taget.

Medieplanering är ett sätt för biblioteken att planera sina inköp så att de motsvarar låntagarnas informationsbehov. Fungerar medieplaneringen bra blir fjärrlånen bara ett litet komplement till bibliotekets bestånd. Det är dock inte lätt att börja medieplanera ifall det aldrig gjorts på biblioteket tidigare.

Projektet *Bibliotekssamverkan i Norrland*, även kallat BIN-projektet, har uppmärksammat problemet med det ökande antalet fjärrlån och har bland annat initierat ett delprojekt som ger vägledning inom medieplanering. Ett led inom delprojektet har varit att låta bibliotek under en period köpa in den litteratur som annars skulle ha fjärrlånats.

1.1 BIN-projektet och Köpa på efterfrågan

Bibliotekssamverkan i Norrland (BIN) är ett treårigt projekt som startade under hösten 2002. Projektet är finansierat av lånecentralen i Umeå och länsbiblioteken i de fem norrlandslänen: Norrbotten, Västerbotten, Jämtland, Västernorrland och Gävleborg, men har även fått bidrag från Finansdepartementets medel för samverkan mellan kommuner och landsting med befolkningsminskning.¹

BIN-projektet har sammanställt följande syfte och målbeskrivning:

- Syftet med projektet är att finna nya former för förbättrad kunskapsförsörjning i norrlandslänen genom en fördjupad samverkan mellan lånecentral, länsbibliotek, högskolebibliotek och kommunbibliotek och
 - att i bred och nätverksbaserad samverkan finna varaktiga och effektiva former för medieförsörjning i de fem norrlandslänen
 - att genom att sätta den enskilda brukaren i centrum tillhandahålla en förbättrad service för alla på lika villkor
 - att genom stödåtgärder riktade till kommunbiblioteken på sikt minska fjärrlånehanteringen
 - att inom projektets ram sprida idéer och metoder till andra regioner samt ta tillvara erfarenheter från tidigare projekt inom den kompletterande medieförsörjningen.²

BIN-projektet består av fem delprojekt och två försöksverksamheter, där *Köpa på efterfrågan* är en av försöksverksamheterna. Delprojekten består av:³

- Medieplanering – ökar kunskapen om mediebeståndet genom nätkurser, workshops och låneströmsmätningar.
- Norrsök – en samsökningsfunktion för flera bibliotekskataloger.

¹*Bibliotekssamverkan i Norrland - ett samarbetsprojekt mellan Lånecentralen och de fem Norrlandslänen*, pdf-fil: <http://www.ylb.se/bin/sammanfattning.pdf> (2005-05-16) s.1.

²Ibid.

³Ibid., s.1-2.

- Bothnica – en databas som ska innehålla lokal litteratur för de fem norrlandslänen.
- Regionporto – ett försök att göra någonting åt portokostnaden kring fjärrlänen i norrlandslänen.
- Talböcker – en talboksplan har tagits fram och ska gälla under övergångstiden till DAISY-format.

Försöksverksamheterna är:

- Köpa på efterfrågan – 10 000 kr har delats ut till två bibliotek per län för inköp av litteratur som annars skulle fjärrlånas.⁴ Syftet är att försöka förbättra bibliotekens service till låntagarna.⁵ *Köpa på efterfrågan* startade den första november 2003⁶ och ingår i delprojektet *Medieplanering*.⁷
- Skicka media direkt till låntagaren – som en form av glesbygdsstöd har ett bibliotek per län fått 10 000 kr för att skicka media med posten direkt till låntagaren.⁸

1.2 Syfte och frågeställningar

För att förnya biblioteksverksamheten i Sverige är det nödvändigt att olika pilotprojekt får möjlighet att undersöka nya möjligheter. Ett exempel på detta är BIN-projektet som har försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan*. Det räcker dock inte med att enbart genomföra försöksverksamheter, det är också av yttersta vikt att utvärdera dem, så att det är möjligt att dra några

⁴Jenny Poncin, *Presentation av BIN-projektet vid konferens i Borås 2003*, PowerPoint: <http://www.ylb.se/bin/ppt/poncinpres.ppt> (2005-05-16) slide 8.

⁵*Delrapport 2 till Statens kulturråd, mars 2003 - mars 2004*, worddokument skickad via mail av Jenny Poncin, projektledare för BIN-projektet (2005-05-02) s.3.

⁶Protokoll från medieplaneringsgruppens sammanträden 2003-10-20, pdf-fil: <http://www.ylb.se/bin/mediekonspokt2003.pdf> (2005-05-16) s.2.

⁷*Delrapport 2 till Statens kulturråd*, worddokument s.3.

⁸*Presentation av BIN-projektet*, PowerPoint, slide 8.

slutsatser. Syftet med denna uppsats är därför att utvärdera BIN-projektets försöksverksamhet *Köpa på efterfrågan*.

Följande frågeställningar kommer att besvaras i uppsatsen:

- Vilken utlåningsfrekvens har BIN-böckerna och hur står den sig i jämförelse med ordinarie inköps utlåningsfrekvens?
- Inom vilka ämnen har biblioteken köpt BIN-böckerna och varför?
- Hur väl överensstämmer bibliotekens inköp av BIN-böcker ämnesmässigt med varandra?
- Hur fördelar sig kostnaderna ämnesmässigt för BIN-böckerna?
- Var har biblioteken köpt in BIN-böckerna och varför har de köpt in dem där?
- Vilka för- och nackdelar finns med inköp på efterfrågan i jämförelse med fjärrlån, när det gäller kostnader, leveranstid och tillgänglighet?
- Vilka är bibliotekens åsikter om fjärrlånesystemet och att köpa på efterfrågan?

1.3 Material, metod och avgränsningar

Länsbiblioteken i de fem norrlandslänen skickade ut information om BIN-projektet till sina kommuner, som sedan fick anmäla vilka delprojekt de var intresserade av att delta i. Delprojekten fördelades därefter utifrån det.⁹ Inom delprojektet *Medieplanering* bedrevs försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan*, och följande 10 kommuner valdes ut: Bräcke, Dorotea, Gällivare, Hudiksvall, Ockelbo, Pajala, Robertsfors, Sundsvall, Ånge och Åre. Då det är ett litet antal kommunbibliotek valde vi att inte göra något urval utan ville basera utvärderingen på alla deltagande bibliotek.

I Västernorrland fördelades BIN-projektets delprojekt så att alla intresserade kommuner blev engagerade i projektet. Endast Sundsvall och Ånge

⁹Mailkommunikation med medlem i BIN-projektets styrgrupp, Länsbiblioteket Västernorrland (2005-04-27).

anmälde intresse för *Köpa på efterfrågan*, vilket ändå passade bra med tanke på skillnaden i storlek mellan biblioteken.¹⁰ I Norrbotten fick alla som ville delta göra det.¹¹ I Västerbotten valdes två mindre kommunbibliotek ut, framförallt utifrån kommunernas geografiska lägen och dess påverkan på biblioteken. Dorotea är en liten inlandskommun som ingår i ett katalogsamarbete med Vilhelmina och Åsele, som även de får tillgång till böckerna inköpta under försöksverksamheten, medan Robertsfors är en del i Umeåregionens bibliotek. Genom detta urval var tanken att en jämförelse av inköp på efterfrågan mellan ett större och ett mindre bibliotekssystem skulle vara möjligt.¹² Gävleborg valde ut Ockelbo och Hudiksvall till delprojektet. Eftersom Ockelbo är en liten kommun kunde det vara intressant att se hur deras fjärrlån påverkades av extra pengar. När det gällde Hudiksvall, som är en stor kommun med många studerande, behövde bokbeståndet förbättras och förhoppningsvis kunde pengarna från BIN-projektet hjälpa till.¹³ Jämtland har inte lämnat någon information om deras biblioteksurval.

Biblioteken fick instruktioner om att den litteratur som i vanliga fall fjärrlånades skulle köpas in i de fall den fanns att köpa. De fick också veta att detta skulle dokumenteras med titlar och inköpsdatum, med syfte att utlåningsfrekvensen skulle kunna beräknas.¹⁴ För att utvärdera försöksverksamheten har vi utöver detta lagt till ytterligare frågor som vi vill ha information om, nämligen författare, inköpsdatum, klassificeringskod enligt SAB-systemet, pris, var boken köptes in samt antal utlån. Inköpsdatum hade vi ursprungligen delat upp i datum för beställning från låntagare och datum för leverans till biblioteket för att beräkna hur lång tid det tar för låntagaren att få boken från det att den beställts. Detta blev vi tvungna att ändra eftersom biblioteken inte hade sparat information om när en låntagare hade beställt en bok.

Vi efterfrågade också ordinarie inköp från 2002, antingen från både mars och oktober eller bara mars, beroende på hur mycket inköp biblioteket i fråga hade, samt utlåningsfrekvensen på dessa. Ett bibliotek hade utökat

¹⁰Ibid.

¹¹Mailkommunikation med medlem i BIN-projektets styrgrupp, Norrbottens länsbibliotek (2005-04-27).

¹²Mailkommunikation med medlem i BIN-projektets styrgrupp, Länsbiblioteket i Västerbotten (2005-05-02).

¹³Mailkommunikation med Bibliotek Gävleborg (2005-05-04).

¹⁴Bilaga 1: Brev till kommunbibliotek.

tidsspannet för att få ihop en tillräckligt lång lista. Orsaken till att vi ville ha en lista över ordinarie inköp var att vi ville jämföra den utlåningsfrekvensen med utlåningsfrekvensen på böckerna inköpta för BIN-pengar. De flesta bibliotek har skickat kompletta listor med alla ordinarie inköp under perioden som efterfrågats. Vi har dock inte räknat med den AV-media som listats som ordinarie inköp, eftersom det inte köpts in någon AV-media inom BIN-projektet.

Förutom materialet från inköpslistorna har vi fått information från kontaktpersonerna för de nio biblioteken, dels via mail och dels personligen genom telefonintervjuer.¹⁵ I två fall har vi även fått information från andra anställda på biblioteken. Vi har frågat om det praktiska runt inköpanDET av BIN-böckerna, exempelvis fraktkostnader och om de har gjort ett urval vid inköpen. Vi har också ställt frågor om deras åsikter om att köpa på efterfrågan och fjärrlånesystemet. Vi har hållit frågorna korta och ställt samma frågor till alla kontaktpersoner. Några frågor är av öppen karaktär eftersom det kan ge den intervjuade en möjlighet att komma med information som vi annars kanske inte hade tänkt på att fråga om.

Vi har valt att låta kontaktpersonerna vara anonyma då ett antal utryckte tveksamhet inför att framträda med namn. Det är inte heller av någon större vikt att ha deras namn med. Det viktiga är att det är relevant personal att få information av, då det rör sig om fem bibliotekschefer, en tillförordnad biblioteksansvarig, en bibliotekssamordnare, en informationsbibliotekarie, en förste bibliotekarie och en biblioteksassistent. Det har funnits en kontaktperson från varje bibliotek utom från Robertsfors kommunbibliotek, där vi har talat med två kontaktpersoner, en som tillhandahöll materialet statistiken bygger på och en som ställde upp på intervjun och svarade på övriga frågor.

På grund av en otydlighet angående det korrekta namnet på försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* och dess natur så har vi i våra frågor till kontaktpersonerna formulerat det som BIN-delprojektet *Inköp på efterfrågan*. Det ska dock inte ha någon betydelse för svaren eftersom det är olika beskrivningar för samma sak. Däremot benämns böckerna inköpta under försöksverksamheten för "BIN-böcker" och de finansieras av "BIN-pengar". Vi har

¹⁵Bilaga 2: Intervjuguide

gjort så för enkelhetens skull och för att det är BIN-projektet som helhet som har stått för pengarna.

Själva uppsatsen har skrivits i Open Office 1.0 och 1.1.3 och i $\text{\LaTeX} 2_{\epsilon}$, med den slutliga versionen i \LaTeX . Siffermaterialet har förts in i kalkylprogrammet Gnumeric 1.4.2 men för att kunna göra pivottabeller var vi tvungna att föra över materialet till Microsoft Office Excel 2003. Pivottabellerna har därefter gjorts om till bilder i .eps-format i bildbehandlingsprogrammet Gimp 2.2 och infogats i \LaTeX . Tabell 6 visar produktmomentkorrelationskoefficienten (Pearsons r) som uttrycker i vilken utsträckning två variabler samvarierar, i det här fallet de olika bibliotekens inköp. Beräkningen har gjorts i Excel.

1.4 Bortfall och begränsningar

Tyvärr inkluderar vår utvärdering bara nio bibliotek. Vi har inte fått någon information från Åre kommunbibliotek som därför har exkluderats. Det är inte alla bibliotek som har lämnat in data inom alla områden. Bräcke har ingen information om ordinarie inköp och saknar också prisuppgifter på BIN-böckerna. Gällivare har inte lämnat information om sina ordinarie inköp. Hudiksvall har inte heller lämnat information om sina ordinarie inköp och saknar dessutom uppgifter om utlåningsfrekvensen på BIN-böckerna. En av Hudiksvalls BIN-böcker saknar prisuppgift och inga uppgifter har lämnats om var BIN-inköpen är gjorda. En av Pajalas BIN-böcker saknar inköpsdatum och Ånge har inte lämnat exakta uppgifter om var BIN-inköpen är gjorda.

Det har visat sig att ett antal bibliotek har gjort ett urval av vilka böcker de köpte in för BIN-pengarna. I Bräcke har man inte köpt in smal litteratur,¹⁶ i Dorotea har man också gjort ett urval,¹⁷ och i Hudiksvall valde man att inte köpa in någon enstaka titel som var mycket dyr och man inte trodde skulle efterfrågas mer.¹⁸ I Ockelbo köpte man inte in äldre upplagor som man inte trodde skulle lånas ut igen¹⁹ och i Robertsfors köpte man inte in böcker som man inte tyckte passade på deras bibliotek och som man inte trodde skulle

¹⁶Telefonintervju med kontaktperson för Bräcke kommunbibliotek (2005-03-21).

¹⁷Telefonintervju med kontaktperson för Dorotea kommunbibliotek (2005-03-22).

¹⁸Mailkommunikation med kontaktperson för Hudiksvall kommunbibliotek (2005-05-04).

¹⁹Mailkommunikation med kontaktperson för Ockelbo kommunbibliotek (2005-05-04).

lånas ut mer än en gång.²⁰ Biblioteken i Gällivare, Pajala, Sundsvall, och Ånge har däremot köpt in allt som gick att köpa.²¹ Detta gör att listan över inköpta BIN-böcker inte stämmer helt. Sundsvall har också av misstag köpt fyra engelska fantasyböcker av George Martin som inte alls skulle ha köpts för BIN-pengarna.²²

Vi är medvetna om att frekvensen på utlån kommer att vara något högre på BIN-böckerna eftersom de är nyare men vi ville ha ett jämförelsematerial som var från en tidsperiod innan BIN-projektet hade påbörjats. Eftersom BIN-böckerna är så nya har vi dessutom varit tvungna att räkna ut en förväntad utlåningsfrekvens, något som antagligen höjer siffrorna för BIN-böckerna än mer.

Alla bibliotek har fått 10 000 kr att göra sina inköp för. Hudiksvall har dock dragit över den summan med 3537 kr medan Robertsfors vid tiden för datainsamlingen fortfarande hade 3860 kr kvar. Detta kan ha påverkat resultaten i tabellerna.

1.5 Disposition

- I inledningen ges en kort inblick i BIN-projektet och dess verksamhet, denna uppsats syfte och frågeställningar, hur datainsamlingen har gått till samt uppsatsens bortfall och begränsningar.
- I kapitel 2 presenteras en historik över fjärrlån samt en beskrivning av vad medieplanering innebär.
- I kapitel 3 redogörs för tidigare projekt med liknande syfte som försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan*.
- I kapitel 4 beskrivs de nio kommuner och deras bibliotek som deltagit i försöksverksamheten samt bidragit med den information denna uppsats bygger på.

²⁰Telefonintervju med kontaktperson 2 för Robertsfors kommunbibliotek (2005-03-21).

²¹Mailkommunikation med anställd på Gällivare kommunbibliotek (2005-05-04) samt kontaktpersonerna för kommunbiblioteken i Pajala (2005-05-02), Sundsvall (2005-02-18) och Ånge (2005-03-15).

²²Mailkommunikation med Sundsvall (2005-04-22).

- I kapitel 5 redovisas resultaten av bibliotekens inköp, främst i tabellform.
- I kapitel 6 redovisas fördelar och nackdelar med inköp på efterfrågan jämfört med fjärrlån.
- I kapitel 7 redovisas kontaktpersonernas åsikter om fjärrlånesystemet och försöksverksamheten.
- I kapitel 8 förs en sammanfattande diskussion om resultaten.

2 Fjärrlånehistorik och medieplanering

I detta kapitel redogörs det för hur fjärrlålandet mellan svenska bibliotek uppstod och hur läget ser ut idag. Därmed får man en kort historisk inblick och förstår bakgrunden till att man initierade BIN-projektet. Kapitlet kommer också att behandla medieplanering eftersom inköp på efterfrågan är en vital del av det. Endast en titel står som källa för medieplaneringsstycket eftersom det i skrivande stund finns få titlar inom ämnet som är lika heltäckande.

2.1 Fjärrlånehistorik

Fjärrlån var från början en sällsynt företeelse som innebar att om ett bibliotek ville låna en bok från ett annat så fick man ta kontakt med det biblioteket och träffa en enskild överenskommelse om hur lånet skulle gå till. Det fanns ingen central styrning över hur fjärrlån skulle hanteras.²³ Det första svenska bibliotekssamarbetet kom till stånd 1886 i och med att Kungliga biblioteket och sex andra vetenskapliga bibliotek började ge ut Accessionskatalogen²⁴ (AK).²⁵ Då som nu är det fria lånevägar mellan forskningsbiblioteken.²⁶ 1930 beslöt riksdagen att inrätta centralbibliotek, som 1965 gjordes om till länsbibliotek. Centralbiblioteken skulle låna ut böcker för studier till de lokala folkbiblioteken. Detta blev inledningen på folkbibliotekens fjärrlånesamarbete. Det dröjde dock till och med 1953 innan alla centralbibliotek stod färdiga.²⁷

Det var faktiskt inte förrän på 1950-talet som mängden fjärrlån hade stigit så mycket att det krävdes ett särskilt uttryck för fenomenet: interurbanlån. Tidigare benämndes det helt enkelt lån mellan bibliotek. 1960 myntades uttrycket fjärrlån.²⁸ Idag talas det också om dokumentleverans.²⁹

²³Ulla Daehli Martins, *Nordisk fjärrlånehandbok* (Ballerup: Bibliotekscentralen, 1991) s.14.

²⁴AK beskriver de offentliga vetenskapliga bibliotekens förvärv av utländsk litteratur.

²⁵Inger Mattsson, *Fjärrlån och facklitteratur på folkbibliotek* (DFI-publikationer 1984:1), s.15.

²⁶*Riktlinjer för fjärrlån och dokumentleverans i Sverige*, pdf-fil: <http://www.kb.se/bibsam/Fjarrrlan/riktlinjer.pdf> s.1.

²⁷Mattsson, s.22, 26.

²⁸Daehli Martins, s.14.

²⁹*Riktlinjer för fjärrlån och dokumentleverans i Sverige*, pdf-fil, s.1.

Mängden fjärrlån har stadigt ökat till dagens höga nivåer. Detta beror på att det finns mer publicerad litteratur som är sökbar³⁰ i nationella databaser som BURK och LIBRIS.³¹ Det är fler människor som behöver litteratur för sina studier, sitt arbete eller för läsande på fritiden. Det är också fler som vet om att biblioteken erbjuder fjärrlåneservice.³²

1980 utkom riktlinjer för fjärrlån av Sveriges allmänna biblioteksörening. De ersatte de gamla riktlinjerna som var från 1960-talet. Här beskrivs lånekedjan som innebär att ett folkbibliotek alltid ska vända sig först till sitt länsbibliotek om en bok inte finns i beståndet. Om länsbiblioteket i sin tur inte kan finna ett exemplar av boken ska en förfrågning skickas till lånecentralen.³³ I september 2000 utkom nya riktlinjer för fjärrlån utarbetade av Kungliga biblioteket och Statens kulturråd.³⁴ Men lånekedjan finns fortfarande kvar för folkbiblioteken.³⁵

Denna fjärrlånekedja kan verka onödigt tidskrävande och många folkbibliotek väljer att istället vända sig direkt till det bibliotek som har boken tillgänglig i sitt bestånd.³⁶ Detta innebär dock att vissa bibliotek kan få en alltför hög belastning av fjärrlånebeställningar. De egna låntagarna blir lidande då man skickar ett högt antal böcker till andra bibliotek. Dessutom kan ett icke genomtänkt beslut att fjärrlåna hindra uppbyggnaden av det egna beståndet av böcker. Om en bok efterfrågas finns det ett behov och då ska boken helst köpas in.³⁷

2.2 Medieplanering

Att bygga upp ett bokbestånd är ingenting som sker under en dag och det krävs mycket planering inför gallring och nyinköp för att resultatet ska bli bra. Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg har i sin bok *Strategisk medieplanering för folkbibliotek* föreslagit en metod för effektiv medieplanering.

³⁰Daehli Martins, s.14.

³¹*Riktlinjer för fjärrlån och dokumentleverans i Sverige*, pdf-fil, s.2.

³²Daehli Martins, s.14.

³³Sveriges allmänna biblioteksörening, *Riktlinjer för fjärrlån* (Lund: Bibliotekstjänst, 1980), förord och s.10.

³⁴Kungliga bibliotekets webbsida: <http://www.kb.se/bibsam/Fjarllan/grund.htm>

³⁵*Riktlinjer för fjärrlån och dokumentleverans i Sverige*, pdf-fil, s.1.

³⁶Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg, *Strategisk medieplanering för folkbibliotek* (Linköping: Janus, 2001), s.112.

³⁷*Ibid.*, s.113.

Medieplanering är ett sätt för biblioteket att planera sin inköpsverksamhet utifrån de behov som finns i bibliotekets upptagningsområde och de verksamhetsmål biblioteket har satt upp.³⁸ När biblioteket medieplanerar måste personalen därför först och främst fundera över vad som är själva kärnan i verksamheten och vilka förändringar som bör göras för att bokbeståndet ska överensstämma med den. Vilka behov har kommuninvånarna och kan biblioteket tillfredsställa dem? Man måste göra en kartläggning över kommunens befolkningsstruktur, utbildningsnivå och önskemål och utifrån det planera inköpen. Är det till exempel många invandrare i kommunen behövs ett större bestånd av litteratur på deras olika modersmål.³⁹ Samtidigt framhäver författarna att det är skillnad på behov och explicit förfrågan, och att det är viktigare att köpa in svårare och mer seriös litteratur än massmarknads-litteratur.⁴⁰ Biblioteket har ett ansvar för vilket utbud det tillhandahåller och urval ska alltid göras.⁴¹

Beståndet på biblioteket måste vara intressant för låntagarna. En bok är som mest intressant när den är ny och antalet utlån sjunker med åldern. Studier visar att utlåningskurvan för en nytutgiven bok sjunker kraftigt redan 5 år efter utgivningen.⁴² Därför måste bokbeståndet regelbundet förnyas. Höglund och Klingberg rekommenderar en generell fördelning där hälften av litteraturen är högst 5 år gammal och hälften är äldre än 5 år. Naturligtvis beror detta på vilket ämne det gäller – ett bestånd inom litteraturvetenskap kan innehålla större mängd äldre litteratur än datavetenskap eller medicin, där äldre böcker inte är av något större intresse alls.⁴³

Ett sätt att få reda på beståndets popularitet att räkna ut dess nyttjandegrad, det genomsnittliga antalet utlån för böckerna under ett år.⁴⁴ En låg nyttjandegrad innebär att beståndet inte är särskilt attraktivt och hyllvärmare som aldrig lånas ut skymmer de böcker som låntagarna finner intressanta. Detta gäller särskilt de låntagare som går direkt till hyllan och letar på måfå efter en bok inom ett ämne utan att känna till varken författare

³⁸Ibid., s.97.

³⁹Ibid., s.37.

⁴⁰Ibid.

⁴¹Ibid., s.38.

⁴²Ibid., s.85.

⁴³Ibid., s.82, 86.

⁴⁴Ibid., s.86.

eller titel, ett vanligt beteende som kallas ”browsing”.⁴⁵ En hög nyttjandegrad visar att ett ämne är populärt, men kan också tyda på att beståndet inom ämnet är för litet och måste utökas.⁴⁶ Nyttjandegraden får dock inte styra medieuppbyggnaden i alltför stor grad, eftersom hänsyn även måste tas till minoritetsgrupper. Ämnen som bara intresserar ett fåtal måste också ha ett tillräckligt stort urval för att fortsätta vara intressant.⁴⁷

Att en bok finns i bibliotekets bestånd ökar chanserna för att den blir utlånad. Men det räcker inte att biblioteket har boken – den måste finnas inne och helst också vara lättillgänglig så att biblioteksbesökaren kan hitta boken.⁴⁸ Många bibliotek har delat upp litteraturen i tre avdelningar för att underlätta för besökarna att hitta intressant litteratur. En avdelning som innehåller populärt och välexponerat urval placeras nära entrén, längre in i biblioteket finns litteratur som bör sökas fram i katalogen uppställt efter ämne och i magasinet placeras äldre litteratur med lågt nyttjande.⁴⁹

En stor del av medieplaneringsarbetet består av att gallra det befintliga beståndet. Höglund och Klingberg listar fyra faktorer som kan fungera som kriterier för att en bok bör gallras:⁵⁰

Bokens kondition – förslitning och skador. Om boken är relativt ny köps ofta ett nytt exemplar in.

Inaktualitet – äldre litteratur som innehåller gammal, ofullständig och till och med numera felaktig fakta bör gallras och ersättas med ny litteratur inom samma ämne.

Dubbletter eller för många exemplar – böcker som tidigare varit populära nog att köpa in i flera exemplar men inte längre lånas ut, eller skönlitteratur som kommit i en ny upplaga bör gallras.

⁴⁵Ibid., s.41.

⁴⁶Ibid., s.91.

⁴⁷Ibid., s.88-89.

⁴⁸Ibid., s.69.

⁴⁹Ibid., s.41-43.

⁵⁰Ibid., s.105-107.

Boken har inte bli – inte alltid ett skäl för gallring, men bör övervägas.
vit utlånad på myc-
ket länge

Genom att följa en medieplan under gallringen underlättas arbetet betydligt, eftersom man då redan vet hur man vill att avdelningen som ska gallras ska se ut och vilka förändringar i beståndet som krävs.⁵¹

Fjärrlån ska ses endast som ett komplement till de egna samlingarna och enligt Höglund och Klingberg ska varje fjärrlån ses som ett inköpsförslag, eftersom det visar på ett behov av att just den boken finns på biblioteket. ”Boken blir med stor sannolikhet lånad av andra låntagare.”⁵² En undersökning visar att man bara behöver använda en liten del av medieanslaget för att köpa in böcker på efterfrågan, något som minskar kostnaden för fjärrlån och ökar servicen och tillgängligheten i det egna biblioteket.⁵³ Ett annat sätt att komma ifrån fjärrlån är att två eller flera kommuner samlar sina boksamlingar i samma databas. Låntagaren får då tillgång till ett större bestånd och böckerna kan lånas fritt mellan kommunerna, något som inte bör räknas som fjärrlån. Kommunerna som ingår i ett sådant samarbete ska helst även föra en gemensam diskussion om bokkurvalet.⁵⁴

⁵¹Ibid., s.107.

⁵²Ibid., s.112-113.

⁵³Ibid., s.113-114.

⁵⁴Ibid., s.113.

3 Tidigare projekt

Föreställningen att bibliotekarien ensam ska besluta vilka böcker biblioteket ska köpa in har länge stött på motstånd. Flera projekt har under de senaste 20 åren haft som mål att utforska andra alternativ på inköpsrutiner. I detta kapitel presenteras kort fyra sådana projekt.

3.1 Nödslakt av heliga kor

Redan 1987-88 bedrevs projektet *Nödslakt av heliga kor* i kommunerna inom Örebro län. Projektets syfte var bland annat att försöka finna nya sätt att involvera låntagaren i arbetet med att köpa in böcker.⁵⁵ I Örebro kommun lät man en grupp människor från både frireligiösa samfund och svenska kyrkan besluta om vilka böcker inom ”religion” (C) som skulle köpas in. Parallellt fick bibliotekarier köpa in böcker inom samma ämne så att de båda gruppernas bokinköp kunde jämföras.⁵⁶ Resultatet blev att den ekumeniska gruppen valde att köpa in böcker som passade väl in i bokbeståndet.⁵⁷ Projektet rekommenderade bibliotek att köpa in facklitteratur och mer speciell skönlitteratur på låntagares efterfrågan.⁵⁸

3.2 GÖK-projektet

Under åren 1993-95 genomfördes GÖK-projektet där den ursprungliga tanken var att biblioteken i Göteborg, Örnsköldsvik och Kalmar skulle ingå. Därav namnet GÖK. Från Göteborg medverkade dock i slutändan endast ett bibliotek, Linnéstaden. GÖK-projektet gick ut på att biblioteken köpte in alla böcker som efterfrågades av låntagare. Målet var att införskaffa böcker snabbare och efter låntagarnas önskemål. Hur man har gått tillväga har emellertid skiljt sig åt då biblioteken är av olika storlek, har olika historia och framför allt varierar deras låntagares utbildningsnivå och sociala bakgrund.⁵⁹

⁵⁵ *Nödslakt av heliga kor – ett utvecklingsprojekt vid biblioteken i Örebro län 1989* (Rapport från Statens kulturråd, 1989:3), s.18.

⁵⁶ *Ibid.*, s.85-86.

⁵⁷ *Ibid.*, s.105.

⁵⁸ *Ibid.*, s.106.

⁵⁹ *Inköp på efterfrågan inom GÖK-projektet* (Statens kulturråd 1997), s.3.

Farhågorna att inköp på efterfrågan skulle leda till att biblioteken svämmas över av skräplitteratur besannades inte. I till exempel Kalmar var det bara 1-2 % av de efterfrågeinköpta böckerna som ansågs vara av dålig kvalitet.⁶⁰ Den största efterfrågan låg istället på den kvalificerade facklitteraturen, som tidigare sällan köpts in på biblioteken.⁶¹

3.3 BILL-projektet

BILL (*Bibliotekens roll i det livslånga lärandet*) var ett nationellt samverkansprojekt mellan olika bibliotek i Sverige som startade hösten 1999.⁶² Det bestod av fem delprojekt, varav ett, *Mediaarbete*, bedrevs i 10 bibliotek i Västra Götalandsregionen under år 2000. Syftet var att undersöka olika sätt att skapa ett bättre mediaurval och en bättre beståndsuppbyggnad för folkbibliotek så att distansstudenternas behov kunde tillgodoses.⁶³ Fem kommunbibliotek valde att köpa in på efterfrågan till studenter. Resultatet blev att fjärrlånen minskade och låntagarna blev mycket positivt inställda, främst på grund av korta leveranstider.⁶⁴

3.4 SIM-projektet

BIN-projektet har verkat för bättre medieförsörjning i de fem norrlandslänen. Det finns även ett projekt i söder som påbörjades 2002: SIM-projektet. SIM står för *Sydsvenskt informations- och mediesystem*. I projektet ingår Länsbibliotek Sydost (Blekinge och Kronoberg), Kalmar, Jönköping, Västra Götaland, Halland, Skåne och Lånecentralen i Malmö. Detta område täcker 3,8 miljoner invånare och innefattar 126 kommunbibliotek. ”Syftet med SIM-projektet är att förbättra och förenkla informations- och medieförsörjningen i södra Sverige och göra det möjligt för kommun- och skolbiblioteken att få en effektivare och snabbare service från länsbiblioteken och lånecentralen.”⁶⁵

⁶⁰ *Evaluating the GÖK project – The innovative Capacity of the Swedish Library System* (Rapport från Statens Kulturråd 1995:4), s. 12.

⁶¹ Höglund, s.38.

⁶² Gunni Öberg och Helen Hed, *Mötesplats inför framtiden – Borås 23-25 april 2001*, pdf-fil: <http://www.hb.se/bhs/motesplats/B&I-konf2001/pdfpaper/gunobe.pdf> s.3. (2005-05-05).

⁶³ Helena Jannert, ”Studiebibliotekarie – tankar och idéer om en ny yrkesroll”, *Framsteget nr 1:2001*, Regionbibliotek Västra Götaland, s.2-3.

⁶⁴ Gunni Öberg, *Kunskapsförsörjning genom Bibliotekssamverkan i Norrland*, pdf-fil: <http://www.ylb.se/projekt/BIN.pdf> s.11 (2005-05-12).

⁶⁵ Folkbiblioteken.se:s webbsida: SIM-projektets projektbeskrivning, <http://www.folkbiblioteken.se/sim/besk.htm> (2005-05-05).

SIM-projektet innebär att man ska inrätta regionala och kommunala medieplaner och en ny fjärrlånepolicy.⁶⁶ De nya riktlinjerna för fjärrlån inom SIM-området togs i bruk den första januari 2004 och beskriver bland annat att på det lokala biblioteket ska alla beställningar på media som går att köpa in räknas som ett inköpsförslag. Köper man inte in ska beställningen helst vidarebefodras till regionens länsbibliotek.⁶⁷ SIM-projektet innebär också att det blir ett ökat samarbete mellan länsbiblioteken angående fortbildning och ämnes- och referenstjänster. Projektet ska också skapa en gemensam sökportal.⁶⁸ I mars 2004 öppnades portalen SESIM.⁶⁹

⁶⁶Ibid.

⁶⁷Regionbibliotek Västra Götalands webbsida: <http://regionbibliotek.vgregion.se/sesim/riktlinjer.html> (2005-05-12).

⁶⁸Folkbiblioteken.se:s webbsida: SIM-projektets projektbeskrivning.

⁶⁹Folkbiblioteken.se:s webbsida: SIM-aktiviteter 2004/2005, <http://www.folkbiblioteken.se/sim/simprog2.htm> (2005-05-12).

4 Kort beskrivning av verksamhetens kommuner och bibliotek

Detta kapitel behandlar de deltagande kommunerna och deras bibliotek, Åre undantaget. Förutom att ge en inblick i vilka de är ges också information som kan hjälpa till att förklara inköpen av BIN-böckerna.

I Figur 1 är de medverkande kommunernas huvudorter utmärکتa, inklusive Åre.⁷⁰

FIGUR 1: Karta över norra Sverige.

⁷⁰Karta Sveriges webbsida: http://hiphop.just.nu/pics/karta_norra_sverige.jpg

4.1 Bräcke

Bräcke kommun är med sina 7300 invånare en av Jämtlands läns minsta kommuner och huvudorten ligger ca en timmes bilresa från Östersund, som är en av Mittuniversitetets fyra orter.⁷¹ Bräcke kommun har två lärcenter – ett i Bräcke huvudort och ett i Kälarne – vilka riktar sig till studenter i allmänhet, oavsett om de studerar vid komvux, via företag eller på högskolan. På lärcentret får man tillgång till studierum, grupprum, datorer och videokonferensutrustning, studievägledare och handledare. Studenterna kan också ansöka om att få skriva sina tentor på lärcentret.⁷²

Bräcke kommuns bibliotek består av ett huvudbibliotek och två filialer, Gällö och Kälarne. Alla biblioteken, både filialerna och Bräcke, är integrerade skolbibliotek. Biblioteken är inte anpassade för att ta emot högskolestuderanden, förutom Kälarne, som delar lokal med ortens lärcenter. Lärcentret i Bräcke har ett eget bibliotek som är fristående från kommunbiblioteken. Studenter från Mittuniversitetet skickas till lärcentret medan det fåtal distansstuderanden som bor på orten tas om hand av kommunbiblioteken.⁷³

En mottagningsplats för asylsökande är lokaliserad till Bräcke kommun⁷⁴ och de asylsökande är frekventa besökare på biblioteket i Bräcke. Biblioteket har ett litet bestånd böcker på olika invandrarspråk, men lånar huvuddelen utifrån. Två datorer är avsatta för de asylsökandes bruk och eftersom Internet är det huvudsakliga sättet för de asylsökande att hålla sig informerade om sina hemländer har datorerna ett högt bokningstryck.⁷⁵

Bräcke delar biblioteksserver med grannkommunen Ragunda men har annars inget formaliserat samarbete med någon annan kommun.⁷⁶

⁷¹Bräcke kommuns webbsida: <http://www.bracke.se> (2005-05-12), Jämtland läns webbsida: http://www.jamtland.se/jamtland/Visa?SidNamn=utb_mitthskolan (2005-05-12).

⁷²Bräcke kommuns webbsida: <http://www.bracke.se/article/archive/280/> (2005-05-12).

⁷³Telefonintervju med Bräcke (2005-03-21).

⁷⁴Telefonkommunikation med Migrationsverkets enhetschef för Ånge och Bräcke (2005-05-12).

⁷⁵Telefonintervju med Bräcke (2005-03-21).

⁷⁶Ibid.

4.2 Dorotea

Inlandskommunen Dorotea har drygt 3000 invånare och är en av de minsta kommunerna befolkningsmässigt i Västerbottens län.⁷⁷ I Dorotea finns ett lärcenter som har distansstuderande både på gymnasie- och högskolenivå, sammanlagt 90 personer. På högskolenivå erbjuder man utbildningar inom Akademi Norr och på Nätuniversitetet.⁷⁸

Akademi Norr är ett projekt som kommer sig av att Dorotea och 12 andra kommuner från 4 län tillsammans bildade ett kommunalförbund som har målet att kunna erbjuda lokala universitets- och högskoleutbildningar. Varje kommun har ett lärcenter anslutet till projektet⁷⁹ och i Dorotea pågår för tillfället en sjuksköterskeutbildning, 120 p, på distans som Luleå tekniska universitet erbjuder i samarbete med Akademi Norr.⁸⁰ Nätuniversitetet däremot har 3000 kurser och program som helt bedrivs på nätet.⁸¹

Dorotea kommun har ett huvudbibliotek och en filial som båda är integrerade folk- och skolbibliotek. De har inga extraresurser för att ta emot högskolestudenter fastän antalet studenter stigit kraftigt på senare år och tar en hel del resurser i form av tid och pengar. Men man rör inte de befintliga anslagen. Positivt är att huvudbiblioteket byggdes 1999 och ligger mitt i Dorotea vilket gör att det blir fler spontanbesök än vad som var fallet tidigare, då biblioteket var beläget i ett medborgarhus källare. Byggnaden är också arkitektoniskt nyskapande och efterliknar en uppslagen bok. Biblioteket drar därför en hel del turister.⁸²

Dorotea har ett samarbete med Vilhelmina och Åsele i det att de har gemensam server och katalog. De skickar böcker mellan biblioteken flera gånger i veckan. Samarbetet uppstod i början av 90-talet och berodde på den allmänna datoriseringen.⁸³

⁷⁷Folkmängd i riket, län och kommuner 31/12/2004 och befolkningsförändringar 2004, Statistiska centralbyråns webbsida: http://www.scb.se/templates/tableOrChart_117343.asp (2005-05-12).

⁷⁸Dorotea kommuns webbsida: <http://www.dorotea.se/kommun/vuxenutb/> (2005-05-12).

⁷⁹Akademi Norrs webbsida: <http://www.akademinorr.se/> (2005-05-12).

⁸⁰Akademi Norrs webbsida: http://www.akademinorr.se/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=62 (2005-05-12).

⁸¹Nätuniversitetets webbsida: <http://www.netuniversity.se/> (2005-05-12).

⁸²Telefonintervju med Dorotea (2005-03-22).

⁸³Ibid.

4.3 Gällivare

I Gällivare kommun bor det drygt 19 000 invånare vilket gör den till en medelstor kommun befolkningsmässigt i Norrbottens län. Men det bor endast 1,2 invånare per km².⁸⁴ Gällivare har ett studiecenter, Kunskapsgruvan, som är en del av Lapplands kommunalförbund. Förbundet består förutom Gällivare utav Jokkmokk, Kiruna och Pajala kommuner.⁸⁵ Lapplands kommunalförbund samarbetar med Umeå Universitet och Luleå Tekniska Universitet, vilka erbjuder program och fristående kurser i studiecenter anslutna till Lapplands kommunalförbund. I Gällivare fanns det år 2003 120 heltidsstuderande och 100 deltidsstuderande (minst 10 p) som läste via Lapplands kommunalförbund.⁸⁶ De program som ges är huvudsakligen vård- eller teknikriktade.⁸⁷

Gällivare kommuns folkbibliotek består av ett huvudbibliotek, en filial, en bokbuss och en utlåningsstation i Hakkas som sköts av en förening. Det är dock bokbussen som byter böckerna på utlåningsstationen. Det är många studenter som besöker biblioteket och biblioteket i Malmberget har ett nära samarbete med Lapplands kommunalförbund som köper in högskolelitteratur till biblioteket så att det finns ett exemplar av allting. I övrigt har länsbiblioteket i Norrbotten arbetat för att länets bibliotekskataloger ska finnas sökbara på länsbibliotekets hemsida.⁸⁸

4.4 Hudiksvall

Med sina 37 000 invånare är Hudiksvall den största kommunen i Hälsingland, och därmed en av de större i Gävleborgs län.⁸⁹ Hudiksvall har ett lärcenter, Centrum för utveckling och lärande (CUL) som samlar arbetsmarknad, studie- och yrkesvägledningen och vuxenutbildningen.⁹⁰

⁸⁴Regionfaktas webbsida: http://www.regionfakta.com/norrbotten/kommun/Gallivare/Kap_01/g06_2523.htm (2005-05-12).

⁸⁵Gällivare kommuns webbsida: <http://www5.gellivare.se/lkf/index.html> (2005-05-12).

⁸⁶Gällivare kommuns webbsida: <http://www5.gellivare.se/lkf/omoss.html> (2005-05-12).

⁸⁷Lappland kommunalförbunds webbsida: [http://www.lkf-hogskola.com/utbildning/start0405_copy\(1\).shtml](http://www.lkf-hogskola.com/utbildning/start0405_copy(1).shtml) (2005-05-12).

⁸⁸Telefonintervju med kontaktperson för Gällivare kommunbibliotek (2005-03-17).

⁸⁹Hälsinglands landskaps webbsida: <http://www.halsingland.com/Content1.asp?ContentTypeId=HThals> (2005-05-12), Regionfaktas webbsida: <http://www.regionfakta.com/gavleborg/index.htm> (2005-05-12).

⁹⁰Hudiksvalls kommuns webbsida: http://www.hudiksvall.se/templates/Page___215.aspx (2005-06-08).

Hudiksvalls kommunbibliotek består av ett huvudbibliotek och 6 kommunaldsbibliotek samt en bokbuss. Placerat mellan Sundsvall och Gävle har Hudiksvall många distansstuderanden och dessutom har huvudorten en av landets största gymnasieskolor. Hudiksvalls bibliotek har därför satsat på att köpa in mycket kurslitteratur och har ordnat särskilda studierum för vuxenstuderanden.⁹¹

4.5 Ockelbo

Fem mil inåt landet från Gävle hittar man Ockelbo, som ligger i Gästriklands landskap. Med sina 6000 invånare är den Ockelbo kommun den minsta i Gävleborgs län.⁹²

Ockelbo saknar högskolesäte och samordning för distansutbildning, men Högskolan i Gävle planerar att lägga ut större delen av utbildningen på Trädgårdsmästarprogrammet till Ockelbo 2006.⁹³ Anledningen till detta är Wij Trädgårdar, ett centrum för nordisk trädgårdskultur, som är placerat i just Ockelbo. Wij trädgårdar har sedan 2003 haft ett samarbete med utbildningen i design och träteknik som ges av Högskolan i Gävle.⁹⁴

Ockelbo kommuns bibliotek består av ett huvudbibliotek och tre filialer. Huvudbiblioteket och två av filialerna är renodlade folkbibliotek medan en filial är ett integrerat skolbibliotek. Ockelbo deltar tillsammans med Hofors och Sandviken i Statens kulturråds projekt *Folkbibliotek och vuxnas lärande* som pågår mellan 2002 och 2005.⁹⁵ Eftersom huvudbiblioteket ligger väldigt centralt i huvudorten får det många besökare, mellan 300-500 besökare varje dag. Bland biblioteksbesökarna finns många högskolestuderanden och genom projektet om de vuxnas lärande har biblioteket utrustats med studieplatser och har även haft telebilsutrustning på alla filialer, något som dragits in på grund av besparingar under 2004.⁹⁶

⁹¹Mailintervju med kontaktperson för Hudiksvalls kommunbibliotek (2005-04-11).

⁹²Folkmängd i riket, län och kommuner, Statistiska Centralbyråns webbsida.

⁹³Högskolan i Gävles webbsida: <http://www.hig.se/web/tradgard.html> (2005-05-12).

⁹⁴Wij Trädgårdars webbsida: <http://www.wij.se/> (2005-05-10).

⁹⁵Högskolan i Borås webbsida: <http://www.hb.se/bhs/vuxbib/bib.bibvux.htm>, telefonintervju med kontaktperson för Ockelbo kommunbibliotek (2005-03-23).

⁹⁶Telefonintervju med Ockelbo (2005-03-23).

Eftersom projekttiden för *Folkbibliotek och de vuxnas lärande* tar slut i november 2005 funderar Ockelbo, Hofors och Sandviken på hur en fortsättning av samarbetet skulle kunna se ut. Även en gemensam server och ett gemensamt lånekort för kommunerna har diskuterats. Förutom detta samarbetar Ockelbo och Hofors genom att vid behov bistå varandra med bibliotekspersonal.⁹⁷

4.6 Pajala

Pajala kommun, som ligger i Norrbottens län, har strax under 7000 invånare och gränsar i öster mot Finland.⁹⁸ Här möts den samiska, svenska och finska kulturen och skapar den tornedalska identiteten.⁹⁹ Precis som Gällivare ingår Pajala i Lapplands kommunalförbund och i Pajala ort finns studiecentret Kunskapssmedjan.¹⁰⁰

Pajala kommun har ett huvudbibliotek i Pajala ort och fyra filialer och de är alla kombinerade folk- och skolbibliotek. Det kommer en hel del högskolestudenter som man tar emot efter bästa förmåga. Något som är krävande är de långa avstånden och att man inte har en barnbibliotekarie. Pajala kan heller inte erbjuda samma breda utbud som större bibliotek kan. Men man är med i ett projekt som innebär att man åker runt med en videodeposition som människor ute i byarna kan få låna. Bibliotekscheferna i länet träffas också regelbundet. Pajala är dessutom med i ett kontinuerligt samarbete med grannkommunen Kolari på finska sidan av gränsen. Fyra gånger om året hämtar man en större deposition av böcker och lånar naturligtvis även ut till Kolari. Samarbetet beror på det stora antalet finskspråkiga låntagare som Pajala har, men mer samarbete med andra svenska kommuner efterfrågas.¹⁰¹

⁹⁷Ibid.

⁹⁸Folkmängd i riket, län och kommuner, Statistiska centralbyråns webbsida.

⁹⁹Pajala kommuns webbsida: <http://www.pajala.se/mun/pajala/www.nsf/about/3dbc4c659952f5c2c1256e60004d2a4b/?open&mname=Menu%A4menuID=19FA%A4start=1> (2005-05-15).

¹⁰⁰Lappland kommunalförbunds webbsida: <http://www.lkf-hogskola.com/> (2005-05-12).

¹⁰¹Telefonintervju med kontaktperson för Pajala kommunbibliotek (2005-03-21).

4.7 Robertsfors

Robertsfors kommun är med sina dryga 7000 invånare en medelstor kommun längs Västerbottens läns kust, strax norr om Umeå. Robertsfors kommun har ett huvudbibliotek och två filialer, där huvudbiblioteket och en av filialerna är integrerade folk- och skolbibliotek. Biblioteket samarbetar med skolan, men även med barnomsorg och äldreomsorg, bland annat genom att ha depåer utplacerade. Robertsfors bibliotek har en dator som ingår i ett distansstudentprojekt och ska användas av vuxna för informationssökning. Även om högskolestuderanden besöker biblioteket i Robertsfors är de oftare pendlare till Umeå universitet än distansstudenter, och då oftast lärarstudenter.¹⁰²

Robertsfors kommun ingår i samarbetet Umeåregionen tillsammans med Umeå, Nordmaling, Bjurholm, Vännäs och Vindeln. Umeåregionen är en formalisering av ett tidigare spontant och informellt samarbete¹⁰³ och med projektet Bibliotek 2007 har biblioteken effektiviserats genom uppbyggnaden av en gemensam katalog och ett lånekort som fungerar i hela regionen. Man kan därför lämna tillbaka en lånad bok i vilken kommun som helst.¹⁰⁴ En av fördelarna med detta är att en mindre kommun som Robertsfors får ökad tillgång till andra kommuners litteratur och en beställning av en bok från en annan kommun som ingår i Umeåregionen räknas inte längre som ett fjärrlån.¹⁰⁵

4.8 Sundsvall

Sundsvalls kommun ligger vid norrlandskusten i Medelpad, ca 40 mil norr om Stockholm och ca 30 mil söder om Umeå. Vid årsskiftet hade Sundsvall 93 707 invånare vilket gör den till Norrlands näst största kommun och den största i Västernorrlands län.¹⁰⁶

¹⁰²Telefonintervju med kontaktperson 2 för Robertsfors kommunbibliotek (2005-03-21).

¹⁰³Umeå kommuns webbsida: <http://www.umea.se/kulturfridid/bibliotek/organisation/verksamhetsplanering/projekt/bibliotek2007/regionsamarbetegerbattretjanster.4.bbd1b101a585d7048000144511.html> (2005-05-11).

¹⁰⁴Umeå kommuns webbsida: <http://www.umea.se/kulturfridid/bibliotek/organisation/verksamhetsplanering/projekt/bibliotek2007.4.bbd1b101a585d7048000143934.html> (2005-05-11).

¹⁰⁵Jenny Poncin, möte inför uppsatsskrivning (december 2004).

¹⁰⁶Folkmängd i riket, län och kommuner, Statistiska centralbyrån.

I Sundsvall ligger ett av Mittuniversitetets fyra campus och att man tar studenterna på allvar framkommer då Sundsvall vunnit utmärkelsen Sveriges bästa studentkommun nu senast i december. Campus Sundsvall är beläget nära centrum och cirka 4 500 av Mittuniversitetets studenter läser i Sundsvall.¹⁰⁷ I Sundsvall har man valt att fokusera på tekniska och naturvetenskapliga utbildningar samt journalist- och vårdutbildningar.¹⁰⁸ Mittuniversitetet har också fyra bibliotek, varav ett ligger i Sundsvall.¹⁰⁹

Stadsbiblioteket har inte mindre än 11 filialer samt en bokbuss. De är inte anpassade för att ta emot högskolestudenter utan de skickas till Mittuniversitetets bibliotek och man köper inte in kurslitteratur om den inte har ett allmänintresse. Sundsvall har ett samarbete med Timrå i form av boksändningar som går mellan biblioteken en gång i veckan. Men det går mest från Sundsvall till Timrå än åt andra hållet beroende på att Timrå är så mycket mindre. Orsaken till samarbetet är att det är en del av BIN-projektet.¹¹⁰

4.9 Ånge

I Medelpad ligger också Ånge kommun, som utgör Sveriges geografiska mittpunkt¹¹¹ och med sina dryga 10 000 invånare är den minsta kommunen i Västernorrlands län. Lite mindre än en tredjedel av kommunens invånare bor i Ånge centralort, där stadsbiblioteket också är beläget.¹¹²

I Ånge finns lärcentret Ångströmsenheten som erbjuder gymnasiekurser och där man som distansstudent har någonstans att studera och kan avlägga

¹⁰⁷Mittuniversitetets webbsida: http://www.miun.se/MHTemplates/MHPage___930.aspx (2005-05-17).

¹⁰⁸Mittuniversitetets webbsida: http://www.miun.se/MHTemplates/MHPage___480.aspx (2005-05-17).

¹⁰⁹Mittuniversitetsbibliotekets webbsida: <http://www.bib.miun.se/ombiblioteket/> (2005-05-11)

¹¹⁰Telefonintervju med kontaktperson för Sundsvalls kommunbibliotek (2005-03-18).

¹¹¹Ånge kommuns webbsida: <http://www.ange.se/turismfritid/sevardheter.4.ab444f391a09e107fff5707.html> (2005-05-11).

¹¹²Ånge kommuns webbsida: <http://www.ange.se/fakta/statistik.4.ab444f391a09e107fff6778.html> (2005-05-11).

tentamina.¹¹³ I framtiden vill man också erbjuda distanskurser.¹¹⁴ Ånge och Ångströmsenheten ingår i ett samarbete mellan 54 norrländska kommuner samt Luleå tekniska universitet, Umeå universitet, SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) i Umeå, Mittuniversitetet och Högskolan i Gävle. Samordnare är KHiS - Kommuner och Högskolor i Samverkan. KHiS verkar för att kommuner utan en egen högskola ska kunna ge sina invånare bättre tillgång till högskoleutbildning.¹¹⁵

I Ånge innefattar biblioteksverksamheten ett huvudbibliotek som är renodlat folkbibliotek och fyra filialer som är kombinerade skol- och skolbibliotek samt en bokbuss och ett gymnasiebibliotek. Gymnasiebiblioteket är dock fristående förutom att personalen kommer från övriga uppräknade bibliotek. Det är många studenter som besöker biblioteket och Ånge bibliotek har ett bra samarbete med kommunens lärcenter, vilket har resulterat i ett nytt studierum med datorer med Internetuppkoppling för främst vuxenstudierande. I övrigt besöker en hel del flyktingar biblioteket eftersom Migrationsverket sedan några år har en mottagningsplats placerad i Ånge.¹¹⁶ Det kommer också elever från en närliggande mellanstadieskola eftersom de inte har något eget bibliotek, och även mycket dagisbarn. På eftermiddagarna kommer det mycket högstadie- och gymnasieelever i och med bibliotekets centrala läge med buss- och järnvägsstation nära intill.¹¹⁷

I nuläget undersöker man om det är möjligt att få en gemensam server för biblioteksdatasystemet med främst Sundsvall. Orsaken till detta är dels att Ånges biblioteksdataserver börjar bli gammal och dels att man hört talas om samarbetet inom Umeåregionen och tycker att det verkar intressant.¹¹⁸

¹¹³Ångströmsenhetens webbsida: http://www.angstromsenheten.nu/hogsk_uni.shtml (2005-05-12).

¹¹⁴Ångströmsenhetens webbsida: <http://www.angstromsenheten.nu/vux.shtml> (2005-05-12).

¹¹⁵Kommuner och Högskolor i Samverkans webbsida: <http://www.khis.org/allmant/syfte.php> (2005-05-12).

¹¹⁶Telefonkommunikation med Migrationsverkets enhetschef för Ånge och Bräcke (2005-05-12).

¹¹⁷Telefonintervju med kontaktperson för Ånge kommunbibliotek (2005-03-23).

¹¹⁸Ibid.

4.10 Sammanfattning

Bräcke kommun ligger i Jämtlands län och har två lärcenter som riktar sig till alla kategorier av studenter. Kommunen har ett huvudbibliotek och två filialer men bara en av filialerna är anpassad för att ta emot högskolestuderanden. I kommunen har Migrationsverket också en mottagningsplats vilket har inneburit att biblioteket får många besök från asylsökande. När det gäller samarbeten så delar Bräcke biblioteksserver med närliggande Ragunda kommun.

Dorotea kommun, som ligger i Västerbottens län, har ett lärcenter där man kan läsa både på gymnasie- och högskolenivå. I Dorotea har man ett huvudbibliotek och en filial som erfarit att allt fler studenter söker sig till biblioteket. Dock har man inte fått ekonomiska bidrag trots att studenterna innebär merutgifter. Dorotea har sedan 1990-talet gemensam server och katalog med grannkommunerna Åsele och Vilhelmina.

Gällivare kommun i Norrbottens län har ett studiecenter som heter Kunskapsgruvan. Kunskapsgruvan är en del av Lapplands kommunalförbund som i samarbete med universitet erbjuder program och fristående kurser i sina studiecenter. Programmen som ges i Gällivare är i huvudsak vård- eller teknikinriktade. I Gällivare finns det ett huvudbibliotek, en filial, en bokbuss och en utlåningsstation. Man upplever att det är många studenter som besöker biblioteket och Lapplands kommunalförbund köper in all högskolelitteratur till biblioteket i Malmberget.

Hudiksvalls kommun är beläget i Gävleborgs län och har ett lärcenter, CUL. Här finns det ett huvudbibliotek, sex kommundelsbibliotek och en bokbuss. Då Hudiksvall ligger mitt emellan Sundsvall och Gävle och därmed får många distansstuderande har man beslutat sig för att satsa på inköp av studentlitteratur.

Ockelbo är också en kommun i Gävleborgs län som inte har någon högskola och inte heller någon samordning för distansstudenter. Kommunens bibliotek består av ett huvudbibliotek och tre filialer. Mellan åren 2002-2005 har Ockelbo deltagit i Statens kulturråds projekt *Folkbibliotek och vuxnas lärande* tillsammans med Hofors och Sandviken. De tre kommunerna är in-

tresserade av att fortsätta med att samarbeta i form av gemensam server och lånekort.

Pajala kommun ligger i Norrbottens län och har Finland som granne i öster. Pajala ingår i Lapplands kommunalförbund och här heter studiecentret Kunskapssmedjan. I Pajala kommun finns det ett huvudbibliotek och fyra filialer. De besöks ofta av studenter och man försöker ge dem så bra service som möjligt. Närheten till Finland gör att Pajala har en anseelig mängd finskspråkiga låntagare. Därför har man ett kontinuerligt utbyte av böcker med grannkommunen Kolari som ligger på finska sidan om gränsen.

Kustkommunen Robertsfors i Västerbottens län har ett huvudbibliotek och två filialer. I Robertsfors är det vanligare med studenter som pendlar till Umeå universitet än att de studerar på distans. Robertsfors kommun ingår i samarbetet Umeåregionen där de sex deltagande kommunerna har en gemensam katalog och ett gemensamt lånekort som kan användas inom hela regionen. Detta innebär att böcker som skickas mellan biblioteken inte räknas som fjärrlån.

Sundsvalls kommun ligger även den längs norrlandskusten men i Västernorrlands län. I Sundsvall stad ligger ett av Mittuniversitetets fyra campus och här ligger även ett av dess bibliotek. Sundsvall har också ett stadsbibliotek som har 11 filialer och en bokbuss. Kommunbiblioteket är inte anpassat att ta emot högskolestudenter, som istället hänvisas till Mittuniversitetets bibliotek. Sundsvall har ett samarbete med Timrå som innebär att de skickar böcker mellan biblioteken en gång i veckan.

Ånge kommun ligger i Västernorrlands län och har ett lärcenter, Ångströmsenheten. För tillfället är det bara en plats för distansstudenter att sitta och läsa och avlägga tentor på men det finns planer på att i framtiden erbjuda distanskurser. Ånge har ett huvudbibliotek, fyra filialer, en bokbuss och ett gymnasiebibliotek. Det kommer många studenter till biblioteket och ett samarbete med lärcentret har resulterat i ett studierum. Det kommer också en hel del flyktingar till biblioteket eftersom det ligger en mottagningsplats för asylsökande i Ånge. Umeåregionens samarbete har inspirerat Ånge bibliotek till att försöka få en gemensam server med främst Sundsvall.

5 Kartläggning av kommunbibliotekens bokinköp

I detta kapitel redogörs det för de deltagande bibliotekens bokinköp. Först behandlas utlåningsfrekvensen för BIN-böckerna, därefter inom vilka ämnen inköpen har gjorts, hur bibliotekens inköp stämmer överens ämnesmässigt, bibliotekens inköpskostnader och slutligen deras bokleverantörer.

5.1 Utlåningsfrekvens

5.1.1 BIN-böckernas utlåningsfrekvens i jämförelse med de ordinarie inköpen

För att få en fingervisning av hur populära böckerna som köpts in inom BIN-projektet har varit har en jämförelse gjorts mellan dessa böcker och böcker inköpta under 2002, året innan *Köpa på efterfrågan* inleddes. Tabell 1 nedan visar antalet inköp, utlån och utlån per år inom försöksverksamheten i jämförelse med ordinarie inköp, sorterat efter ämne.

För att räkna ut medelvärdet lån per år har differensen i dagar mellan inköpsdatum och datumet 2005-03-01 räknats ut. Det senare datumet är ett fastslaget datum, satt för att alla böcker ska ha ett gemensamt stoppdatum. Att just det datumet valts beror på att det var kring månadsskiftet februari/mars månad som biblioteken skickade in sina listor över inköp, men det spelar egentligen ingen roll vilket datum man väljer eftersom de interna relationerna mellan titlarna alltid är desamma. Antalet dagar sedan bokens inköp har sedan multiplicerats med 30 för att få månader och därefter med 12 för att få fram tiden boken funnits på biblioteket i år. Denna siffra har sedan dividerats med antalet utlån och på så sätt har utlån/år för varje bok räknats fram. Därefter har också medelvärdet för utlån/år för olika ämnen räknats ut. För att förtydliga bör påpekas att alla siffror i tabellen är den beräknade lånefrekvensen per månad utslaget på år. En bok som köptes in för 0,2 år sedan har alltså inte lånats ut 17 gånger, utan beräknats ha ett sådant lånetryck utifrån bokens lånetryck efter drygt två månader. Trots resultatets osäkerhet behövs en jämförelse med utlåningsfrekvensen för böcker inköpta utanför BIN-projektet för att se hur populära BIN-böckerna har varit hittills.

Underlaget för utlåningsfrekvensen för BIN-böckerna är tagna från alla bibliotek utom Hudiksvall, som inte har angett någon utlåningsfrekvens för sina 47 BIN-inköpta böcker. En bok från Pajala hade inget inköpsdatum och exkluderades därför även den. Därmed baseras utlåningsfrekvensen för BIN-böckerna på 292 böcker. När det gäller utlåningsfrekvensen för de ordinarie inköpen så är följande bibliotek inkluderade: Dorotea, Ockelbo, Pajala, Robertsfors, Sundsvall och Ånge. Övriga 3 bibliotek har inte lämnat in uppgifter om sina ordinarie inköp. Efter att ha exkluderat de titlar som är klassificerade som AV-media och därför normalt inte fjärrlånas som övrig litteratur har 603 böcker räknats som ordinarie inköp. Av dessa exkluderades ytterligare 23 stycken på grund av att de var referenslitteratur eller gallrade och därför inte har någon utlåningsstatistik. Dorotea kommun har skickat en lista över ordinarie inköp som innehåller enbart facklitteratur eftersom de inte fjärrlånar skönlitteratur. Dorotea utökade också inköpsperioden för ordinarie inköp för att få ihop tillräckligt många böcker.¹¹⁹ Sammanlagt baseras utlåningsfrekvensen för de ordinarie inköpen på 580 böcker.

TABELL 1: BIN- och ordinarie inköps utlåningsfrekvens fördelat ämnesvis.

	Inköp BIN	Utlån BIN	Utlån/år	Inköp ord.	Utlån ord.	Utlån/år
A. Bok och biblioteksväsen	7	27	3.8	6	27	1.8
B. Allmänt och blandat	4	14	3.1	5	51	3.6
C. Religion	6	19	2.9	6	9	0.5
D. Filosofi och psykologi	31	148	5.3	36	442	4.2
E. Uppfostran och undervisning	45	224	4.8	14	81	2.1
F. Språkvetenskap	18	88	5.9	18	137	2.7
G. Litteraturvetenskap	7	22	2.8	18	37	0.8
H. Skönlitteratur	9	68	8.9	235	3835	5.8
I. Konst, musik, teater och film	7	25	4.8	18	54	1.0
J. Arkeologi	1	2	2.7	1	1	0.3
K. Historia	9	18	3.2	21	132	2.4
L. Biografi med genealogi	8	24	4.4	36	420	4.3
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi	1	0	0.0	10	34	1.1
N. Geografi	3	10	2.5	17	170	3.4
O. Samhälls- och rättsvetenskap	44	133	3.5	23	83	1.4
P. Teknik, industri och kommunikationer	7	21	2.7	24	208	3.2
Q. Ekonomi och näringsväsen	22	85	4.0	56	417	2.7
R. Idrott, lek och spel	4	15	4.9	5	35	2.6
S. Militärväsen	1	2	8.9	1	2	0.8
T. Matematik	4	15	2.9	1	15	5.0
U. Naturvetenskap	6	15	2.4	10	36	1.3
V. Medicin	47	233	4.7	17	148	2.9
X, Y. Musikalier, musikinspelningar	1	2	5.8	2	24	3.9
Totalt	292	1210	4.4	580	6398	3.9

I Tabell 1 kan man se att medelvärdet för BIN-böckernas utlån/år är 4,4 medan motsvarande för de ordinarie inköpen är 3,9. Till en viss del kan

¹¹⁹Mailkommunikation med Dorotea (2005-03-15).

skillnaden förklaras med att böcker lånas ut som mest när de är nya och att lånefrekvensen sedan avtar med tiden.¹²⁰ BIN-böckerna är inköpta under 2003 och 2004 medan den ordinarie litteraturen köptes in under 2002. Det skulle därför vara intressant att se hur lånefrekvensen för BIN-böckerna ser ut om ett par år. Ändå kan man redan nu se att BIN-böckerna inom vissa ämnen i genomsnitt redan har högre utlåningsfrekvens än ordinarie inköp inom samma ämne. Till exempel har de 6 BIN-böcker som köpts in inom "religion" (C) redan lånats ut 19 gånger medan de 6 böcker inom "religion" som är ordinarie inköp bara har lånats ut 9 gånger. En BIN-bok inom ämnet "religion" som har dragit upp lånefrekvensen är Dalai Lamas *Ett öppet hjärta - att visa medkänsla i vardagslivet* som lånats ut 5 gånger sedan december 2003.¹²¹ Endast 9 BIN-inköp är inom "skönlitteratur" (H), varav 4 är engelsk fantasy,¹²² ett felköp av Sundsvall, eftersom dessa 4 titlar inte skulle ha fjärrlånats i vanliga fall. Totalt har dessa 9 böcker lånats ut 68 gånger. Inger Edelfeldts roman *Svarta lådan* drar upp ämnets lånefrekvens eftersom boken har en lånefrekvens på 17 utlån/år, vilket kan förklaras med att den köptes in i oktober 2004 och redan lånats ut 7 gånger.¹²³ Överlag är skönlitteraturen den mest utlånade litteraturen.

Ett annat ämne som har hög lånefrekvens för BIN-böckerna är "militärväsen" (S) med 8,9 utlån/år. Detta beror på att den enda inköpta boken, *Krig och kultur*, köptes in i december 2004 och har lånats ut 2 gånger. Underlaget för ämnet "militärväsen" är för litet för att man utifrån den höga lånefrekvensen ska kunna dra några rättvisa slutsatser om BIN-böckernas generella popularitet. En intressant detalj är att inom "matematik" (T) har det enda ordinarie inköpet lånats ut 15 gånger på 3 år medan det krävts 4 BIN-böcker, alla tillgängliga i över 1 år, för att komma upp i samma antal utlån.¹²⁴

Av Tabell 1 kan man dra slutsatsen att BIN-böckerna i jämförelse med den ordinarie litteraturen varit relativt populära.

¹²⁰Se Figur 2 nedan.

¹²¹Bilaga 3: Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne.

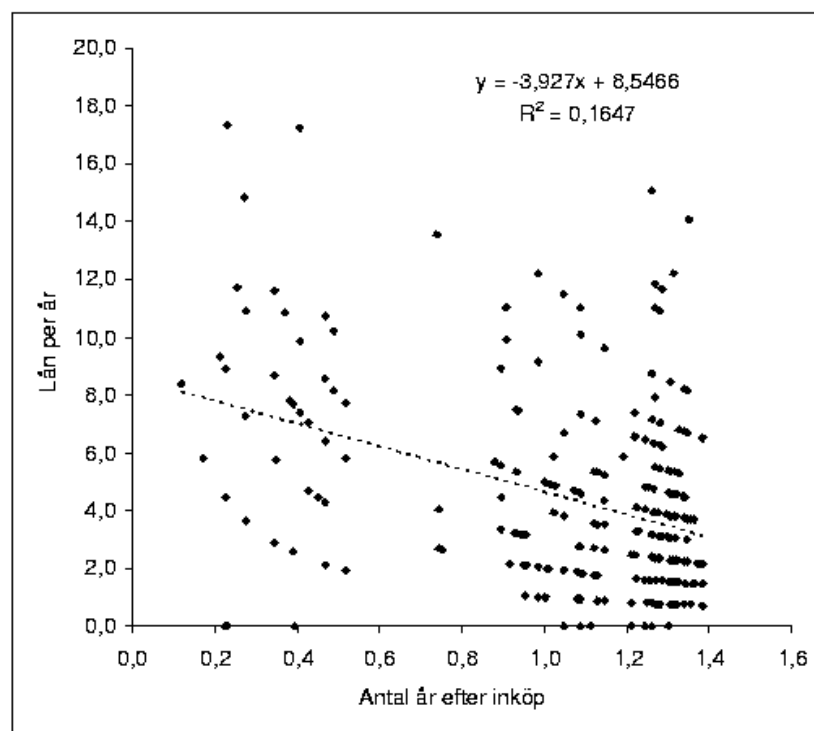
¹²²Ibid.

¹²³Ibid.

¹²⁴Ibid.

5.1.2 Förändring av utlåningsfrekvens över tid

Som tidigare nämnts avtar böckernas popularitet med tiden. Enligt Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg sjunker utlåningskurvan för en nyutgiven bok kraftigt redan 5 år efter utgivningen.¹²⁵ Den ordinarie inköpta litteraturen har enligt beräkningarna i Tabell 1 generellt sett en lägre utlåningsfrekvens än litteraturen som köpts inom *Köpa på efterfrågan*. Eftersom alla ordinarie inköp köpts in under en period, mars och oktober 2002, ger en beräkning av förändringen i lånefrekvens endast en rak linje – för ett givande resultat behöver man underlag av böcker som köpts in under olika perioder. Figur 2 är därför baserad på BIN-böckernas olika ålder och utlåningsfrekvensen lån per år, och illustrerar hur antal utlån förändrats över tid.

FIGUR 2: Lån över tid.

Varje punkt motsvarar en särskild titel utifrån dess inköpsdatum omräknat i år och lånefrekvensen utlån per år. Linjen visar medelvärdet, och av linjens lutning kan man se att antal utlån minskar med 4 lån/år. En svag trend mot

¹²⁵Höglund, s.85.

att litteratur utlånas som mest när den är nyinköpt kan skönjas, men det skulle ge tydligare besked om inte tidsintervallet vore så kort, 0,1-1,4 år.

5.1.3 Inköp, utlån och utlåningsfrekvens av BIN-böckerna fördelat kommunvis

Första halvan av Tabell 1 baseras på en sammanställning av inköp och utlån av BIN-böcker ämnesvis. Endast de 8 kommuner som lämnat uppgifter om både inköp och utlån har kunnat tas med i tabellen. Hudiksvall har bara lämnat uppgifter över inköpen och har på grund av avsaknaden av lånefrekvens därför exkluderats från tabellerna i kapitel 5.1. I Tabell 2 och Tabell 3 har inköpen och utlånen sammanställts kommunvis för att siffrorna i Tabell 1 ska kunna studeras närmare. Tabell 4 visar medelvärdet för BIN-inköpsens utlån/år, uppdelat på de 8 kommunerna. Med hjälp av Tabell 2 och Tabell 3 kan vissa av de mer utmärkande siffrorna i Tabell 4 få en förklaring.

TABELL 2: Inköp av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek.

	Bräcke	Dorotea	Gällivare	Ockelbo	Pajala	Robertsfors	Sundsvall	Ånge	Totalt
A. Bok och biblioteksväsen	1	2		2	1		1		7
B. Allmänt och blandat		1	2				1		4
C. Religion	2			1	3				6
D. Filosofi och psykologi	8	6	2	4	3	2	4	2	31
E. Uppfostran och undervisning	6	2	10	6	8	1	6	6	45
F. Språkvetenskap	6	3	1		3	2		3	18
G. Litteraturvetenskap				3	2	1	1		7
H. Skönlitteratur	1				1	3	4		9
I. Konst, musik, teater och film	2	1			1	2	1		7
J. Arkeologi	1								1
K. Historia	1			1	1	4	2		9
L. Biografi med genealogi	1				3	4			8
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi	1								1
N. Geografi					1		1	1	3
O. Samhälls- och rättsvetenskap	7	4	4	10	10		1	8	44
P. Teknik, industri och kommunikationer	2		2		1	1	1		7
Q. Ekonomi och näringsväsen	3		3	4	2	3	5	2	22
R. Idrott, lek och spel	1				1	1	1		4
S. Militärväsen	1								1
T. Matematik			1		1			2	4
U. Naturvetenskap			1			1	3		6
V. Medicin	1	14	7	6	7	3	5	4	47
X, Y. Musikaier, musikinspelningar	1								1
Totalt	46	33	33	37	50	30	34	29	292

TABELL 3: Utlån av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek.

	Roberts-							Totalt	
	Bräcke	Dorotea	Gällivare	Ockelbo	Pajala	fors	Sundsvall		Ånge
A. Bok och biblioteksväsen	0	8		13	1		5		27
B. Allmänt och blandat		1	5				8		14
C. Religion	5			5	9				19
D. Filosofi och psykologi	17	43	8	30	6	2	32	10	148
E. Uppfostran och undervisning	20	6	64	40	27	5	35	27	224
F. Språkvetenskap	9	14	3		7	6		49	88
G. Litteraturvetenskap				9	5	5	3		22
H. Skönlitteratur	8				2	21	37		68
I. Konst, musik, teater och film	4	2			8	7	4		25
J. Arkeologi	2								2
K. Historia	2			2	2	8	4		18
L. Biografi med genealogi	1				11	12			24
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi	0								0
N. Geografi					2		5	3	10
O. Samhälls- och rättsvetenskap	18	10	12	46	23		0	24	133
P. Teknik, industri och kommunikationer	6		6		5	3	1		21
Q. Ekonomi och näringsväsen	7		7	18	10	8	27	8	85
R. Idrott, lek och spel	4				6	3	2		15
S. Militärväsen	2								2
T. Matematik			2		8			5	15
U. Naturvetenskap			0		3	11		1	15
V. Medicin	2	76	32	22	36	23	25	17	233
X, Y. Musikalier, musikinspelningar	2								2
Totalt	109	160	139	185	171	114	188	144	1210

TABELL 4: BIN-böckernas utlåningsfrekvens fördelat per ämne och bibliotek.

	Roberts-							Totalt	
	Bräcke	Dorotea	Gällivare	Ockelbo	Pajala	fors	Sundsvall		Ånge
A. Bok och biblioteksväsen	0	4.2		6.2	0.7		4.9		3.8
B. Allmänt och blandat		2.1	1.9				6.4		3.1
C. Religion	3.1			3.7	2.4				2.9
D. Filosofi och psykologi	5.9	6.2	3.0	6.4	1.6	5.6	6.2	3.9	5.3
E. Uppfostran och undervisning	5.6	6.5	4.9	5.7	3.0	4.7	4.5	5.4	4.8
F. Språkvetenskap	4.4	10.0	2.2		1.7	2.3		12.9	5.9
G. Litteraturvetenskap				2.8	2.2	4.6	2.3		2.8
H. Skönlitteratur	8.9				1.8	13.6	7.3		8.9
I. Konst, musik, teater och film	4.3	1.5			7.3	6.5	3.1		4.8
J. Arkeologi	2.7								2.7
K. Historia	2.1			2.0	1.4	5.0	1.6		3.2
L. Biografi med genealogi	2.1				2.7	6.2			4.4
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi	0								0.0
N. Geografi					1.4		3.8	2.3	2.5
O. Samhälls- och rättsvetenskap	8.2	2.3	2.4	3.9	1.8		0	2.3	3.5
P. Teknik, industri och kommunikationer	3.3		2.3		4.4	2.3	0.8		2.7
Q. Ekonomi och näringsväsen	3.7		1.7	3.5	3.7	7.4	4.1	3.2	4.0
R. Idrott, lek och spel	4.5				4.7	8.7	1.6		4.9
S. Militärväsen	8.9								8.9
T. Matematik			1.5		6.3			1.9	2.9
U. Naturvetenskap			0		2.6	3.6		0.8	2.4
V. Medicin	2.0	5.6	3.5	3.4	4.3	10.6	3.8	3.4	4.7
X, Y. Musikalier, musikinspelningar	5.8								5.8
Totalt	5.1	5.4	3.2	4.3	2.8	6.6	4.3	4.3	4.4

Enligt Tabell 4 har "militärväsen" (S) en mycket hög lånefrekvens på 8,9 utlån/år. I Tabell 2 kan se att det är Bräcke som har köpt in den enda boken inom "militärväsen". Tittar man i Tabell 3 på "militärväsen" så har den boken 2 utlån. Eftersom boken köptes in i december 2004¹²⁶ har dessa utlån skett inom fyra månader, vilket drar upp lånefrekvensen väsentligt.

¹²⁶Bilaga 3: Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne.

Det finns även inköp som aldrig lånades ut, inte ens till beställaren. I Tabell 3 syns en del av dessa som de ämnen som i vissa kommuner har 0 i utlån, men fler outlånande böcker döljs i de ämnen där andra böcker köpts in och lånats ut. 3 kommuner har fått alla sina BIN-inköpta böcker utlånade: Dorotea, Ockelbo och Ånge. Totalt har 13 böcker aldrig lånats ut. Bräcke, Gällivare och Pajala har vardera köpt in 3 sådana böcker medan 2 outlånade böcker finns hos Robertsfors och 2 hos Sundsvall. Det ämne som har flest outlånade böcker är ”språkvetenskap” (F) med 3 stycken.¹²⁷

I Tabell 4 kan man se att skönlitteraturen i Robertsfors har den högsta utlåningsfrekvensen med 13,6 utlån/år, men att Pajalas 1,8 utlån/år drar ner snittet till 8,9 utlån/år för ”skönlitteratur” (H). Robertsfors har också den högsta medelfrekvensen för utlån/år av kommunerna med 6,6, något som beror just på den höga frekvensen för ”skönlitteratur”, men även på en hög frekvens för böcker inom ”medicin” (V). Den näst högsta lånefrekvensen innehas av Ånges språkvetenskapliga inköp. 3 inköp har lånats ut hela 49 gånger under de ca 15 månader de har funnits på biblioteket. De 3 böckerna behandlar alla invandrarspråk och deras popularitet kan härledas till Ånges mottagningsplats för asylsökande.

Bräcke, Dorotea, Ockelbo och Robertsfors har gjort ett urval av vilka böcker de ville köpa in och det är också de fyra kommunbiblioteken som enligt Tabell 4 har de högsta utlåningsfrekvenserna. Den av dessa som har lägst, Ockelbo, har samma värde som Sundsvall och Ånge, vilka ligger högst bland de kommunbibliotek som inte gjort urval bland inköpen.

Tabell 2, 3 och 4 visar att i vissa ämnen har det köpts in få böcker som lånats ut ofta, vilket drar upp medelvärdet av utlån/år. Detta jämnas dock ut av de inköp som sällan eller aldrig lånats ut. Överlag har BIN-böckerna varit populära. Man kan se en viss skillnad i utlåningsfrekvens bland de bibliotek som gjort urval i inköpen jämfört med de som inte gjort det.

¹²⁷Ibid.

5.2 Inköp efter ämne

5.2.1 Inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis

En intressant fråga är vilken litteratur som köpts in mest inom *Köpa på efterfrågan*. Genom samtal med kommunbiblioteken är det möjligt att dra slutsatser om varför dessa böcker efterfrågats. Tabell 5 illustrerar inom vilka ämnen de nio biblioteken har köpt in sina BIN-böcker. Här är även Hudiksvall inkluderad.

TABELL 5: Inköp av BIN-böcker fördelat per ämne och bibliotek (inklusive Hudiksvall).

	Bräcke	Dorotea	Gälli- vare	Hudiks- vall	Ockelbo	Pajala	Roberts- fors	Sunds- vall	Ånge	Totalt
A. Bok och biblioteksväsen	1	2		1	2	1		1		8
B. Allmänt och blandat		1	2					1		4
C. Religion	2				1	3				6
D. Filosofi och psykologi	8	6	2	4	4	3	2	4	2	35
E. Uppfostran och undervisning	6	2	10	6	6	8	1	6	6	51
F. Språkvetenskap	6	3	1	4		4	2		3	23
G. Litteraturvetenskap					3	2	1	1		7
H. Skönlitteratur	1					1	3	4		9
I. Konst, musik, teater och film	2	1				1	2	1		7
J. Arkeologi	1									1
K. Historia	1				1	1	4	2		9
L. Biografi med genealogi	1					3	4			8
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi	1									1
N. Geografi						1		1	1	3
O. Samhälls- och rättsvetenskap	7	4	4	12	10	10		1	8	56
P. Teknik, industri och kommunikationer	2		2			1	1	1		7
Q. Ekonomi och näringsväsen	3		3	5	4	2	3	5	2	27
R. Idrott, lek och spel	1					1	1	1		4
S. Militärväsen	1									1
T. Matematik			1	4		1			2	8
U. Naturvetenskap			1			1	3		1	6
V. Medicin	1	14	7	10	6	7	3	5	4	57
X, Y. Musikalier, musikinspelningar	1									1
Totalt	46	33	33	46	37	51	30	34	29	339

De ämnen som fått flest inköp är "medicin" (V) med 57 inköp, tätt följt av "samhälls- och rättsvetenskap" (O) med 56 st och "uppfostran och undervisning" (E) med 51 st. Medicinsk litteratur har köpts in i huvudsak av Dorotea (14 st) och Hudiksvall (10 st) och med sina många böcker inom "medicin" blir Dorotea den kommun som köpt in flest böcker inom ett och samma ämne. De många inköpen beror på att en sjuksköterskeutbildning är utlokaliserad till kommunen.¹²⁸ Bland titlarna finns *Nursing Research*, *Omvårdnadens mosaik* och *Läkemedelsräkning för sjuksköterskor*. Litteratur inom "samhälls- och rättsvetenskap" (O) är det främst Hudiksvall (12 st), Ockelbo (10 st) och Pajala (10 st) som har köpt in. Hudiksvalls många inköp inom ämnet förklaras med att flera högskoleutbildningar anordnas inom juridik och samhällsvetenskap i Hälsingland.¹²⁹ Att Pajala har köpt in

¹²⁸Mailkommunikation med Dorotea (2005-04-21).

¹²⁹Mailkommunikation med Hudiksvall (2005-04-27).

mycket inom ”samhälls- och rättsvetenskap” beror antagligen på att studenterna i Pajala läste kurser inom det ämnet under den perioden.¹³⁰ Några titlar som köpts in är *Handläggning inom socialtjänsten*, *Kommersiell hyresrätt* och *Genuspedagogik*. Även Ånges BIN-inköp består mest av böcker inom ”samhälls- och rättsvetenskap” (8 st). Orsaken är att det var många studenter som ville ha kurslitteratur inom detta område.¹³¹

Gällivare är den kommun som har köpt in flest böcker inom ämnet ”uppfost-
ran och undervisning” (E) med sina 10 inköp, vilket beror på att den lokala
distanshögskolan LKF anordnar kurser för lärarlinjerna.¹³² ”Uppfostran och
undervisning” är också det ämne som Sundsvall köpt in mest av (6 st). Det-
ta kan bero på att många studenter i Sundsvall läser pedagogikutbildningar
som ges på distans i Umeå.¹³³

9 titlar har köpts in inom ”skönlitteratur” (H). De ämnen som endast har
ett inköp vardera är ”arkeologi” (J), ”etnografi, socialantropologi och et-
nologi” (M), ”militärväsen” (S) och ”musikinspelningar” (Y) och de har
alla köpts in av Bräcke. Det ämne Bräcke har köpt in flest böcker inom
är ”filosofi och psykologi” (D). Förutom låntagare som går utbildningar
inom filosofi och psykologi var det ett område som behövde kompletteras
och aktualiseras.¹³⁴ Bräcke är också den kommun som köpt in flest böcker
inom ”språkvetenskap” (F), ett par exempel är *Svensk-arabiskt lexikon* och
Svensk-ryskt lexikon, något som skulle kunna förklaras med att en av landets
mottagningsplatser för asylsökanden är placerad i Bräcke. Även Ånge kom-
mun har en mottagningsplats och de tre språkvetenskapliga böcker Ånge
köpt in är: *English-Persian dictionary*, *Svensk grammatik på franska* och
Svensk grammatik på arabiska. Pajala är också en kommun som köpt in lit-
teratur i ”språkvetenskap”, bland annat *Svenska ryska - ordlista för tolkar*
och *Tusen och ett ord - rysk-svenskt/svensk-ryskt minilexikon*.

Bräcke har tillsammans med Pajala köpt in böcker inom flest antal ämnen,
18 stycken vardera, vilket kan jämföras med Dorotea och Hudiksvall som har

¹³⁰Mailkommunikation med Pajala (2005-04-22).

¹³¹Mailkommunikation med Ånge (2005-04-22).

¹³²Mailkommunikation med kontaktperson för Gällivare kommunbibliotek (2005-04-25).

¹³³Mailkommunikation med Sundsvall (2005-04-22).

¹³⁴Mailkommunikation med kontaktperson för Bräcke kommunbibliotek (2005-05-03).

koncentrerat sina inköp på endast 8 ämnen vardera. Robertsfors har spridit sina inköp över 13 ämnen och inte köpt in mer än 4 böcker inom ett och samma ämne - ”historia” (K) och ”biografi med genealogi” (L), ämnen som de har stor efterfrågan inom.¹³⁵ Den kommun som har köpt in flest antal böcker är Pajala (51 st) medan den som köpt in minst är Ånge (29 st).

”Medicin” (V), ”samhälls- och rättsvetenskap” (O) och ”utbildning och uppfostran” (E) är de ämnen som det köpt in mest av. Alla kommunbibliotek utom Robertsfors och Ockelbo säger uttryckligen att studier förlagda till hemorten antagligen har påverkat fjärrlånebeställningarna under tiden för deras deltagande i BIN-projektet. Bräckes och Ånges inköp inom ”språkvetenskap” (F) skulle kunna knytas till mottagningsplatserna för asylsökande på orterna.

5.2.2 Bibliotekens inköpsprofiler

Flera av medlemmarna i BIN-projektets styrgrupp visade vid urvalet av deltagande kommunbibliotek till försöksverksamheten intresse av möjligheten att kunna se eventuella skillnader mellan de olika biblioteken. Därför jämförs här kommunerna med varandra med hjälp av produktmomentkorrelationskoefficienten Pearsons r för att visa hur deras inköp stämmer överens. En samvariation på 1 betyder att inköpen stämmer överens till 100% medan ett negativt tal innebär en negativ samvariation. Tabell 6 bygger på kommunernas bokinköp inom varje ämne, som visas i Tabell 5.

TABELL 6: Jämförelse av bibliotekens inköpsprofiler.

	Bräcke	Dorotea	Gällivare	Hudiksvall	Ockelbo	Pajala	Robertsfors	Sundsvall	Ånge
Bräcke	1								
Dorotea	0.35	1							
Gällivare	0.48	0.59	1						
Hudiksvall	0.61	0.72	0.74	1					
Ockelbo	0.62	0.59	0.72	0.88	1				
Pajala	0.67	0.61	0.77	0.87	0.88	1			
Robertsfors	0.05	0.21	0.10	0.06	0.03	0.12	1		
Sundsvall	0.39	0.49	0.73	0.50	0.57	0.47	0.41	1	
Ånge	0.69	0.53	0.78	0.93	0.86	0.92	-0.01	0.44	1

¹³⁵Mailkommunikation med kontaktperson 2 för Robertsfors kommunbibliotek (2005-04-29).

I Tabell 6 kan man se att Ånges och Hudiksvalls inköp stämmer överens till 93% men även Ånge och Pajala har liknande inköpsprofiler. Ånges och Robertsfors inköp liknar däremot inte alls varandra. Robertsfors är överhuvudtaget den kommun vars inköp minst korrelerar med de övriga kommunernas. Till exempel har Robertsfors en negativ samvariation med Ånge. Den kommun Robertsfors stämmer bäst överens med är Sundsvall, som också stämmer relativt dåligt överens med de övriga biblioteken, särskilt med Bräcke och Ånge. Bräcke och Dorotea har inte heller överensstämmande inköp.

Överlag är Hudiksvall, Pajala och Ånge de kommuner vars inköp stämmer bäst överens med de flesta andra kommunernas, förutom med Robertsfors.

5.3 Inköpskostnader

Kommunbiblioteken som medverkat i försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* har vardera fått 10 000 kr från BIN-projektet att köpa in den litteratur som efterfrågats som fjärrlånebeställningar.

5.3.1 Medelkostnad för inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis

Ett par frågor man kan ställa sig är vilket ämne som i snitt varit dyrast att köpa in, samt vilket bibliotek som köpt in den i snitt dyraste litteraturen. Detta kan man senare jämföra med uppgifter om vilka studenter som finns inom kommunen och få en bild av hur de ämnen de läser påverkar bibliotekens inköpskostnader inom försöksverksamheten.

I Tabell 7 visas den till hela kronor avrundade medelkostnaden som 8 bibliotek har spenderat på BIN-böcker inom de olika ämnena. Alla Bräckes böcker har exkluderats eftersom Bräcke inte har angivit några prisuppgifter. En bok från Hudiksvall har av samma skäl också exkluderats. Därmed baseras medelkostnaden på 292 böcker. Det bör också tas i beaktning att medelkostnaden påverkas av hur många böcker varje bibliotek har inhandlat totalt och ämnesvis.

TABELL 7: Medelkostnad fördelat per ämne och bibliotek (SEK).

	Dorotea	Gälli- vare	Hudiks- vall	Ockelbo	Pajala	Roberts- fors	Sunds- vall	Ånge	Totalt
A. Bok och biblioteksväsen	209		99	364	358		250		265
B. Allmänt och blandat	230	158					250		199
C. Religion				159	142				146
D. Filosofi och psykologi	160	192	262	198	193	145	301	273	215
E. Uppfostran och undervisning	265	193	231	247	195	150	288	242	227
F. Språkvetenskap	167	470	239		106	211		242	204
G. Litteraturvetenskap				246	156	165	265		211
H. Skönlitteratur					105	187	85		126
I. Konst, musik, teater och film	48				199	213	313		197
J. Arkeologi									
K. Historia				349	75	216	306		237
L. Biografi med genealogi					177	201			190
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi									
N. Geografi					153		218	332	234
O. Samhälls- och rättsvetenskap	225	248	319	344	309		262	447	328
P. Teknik, industri och kommunikationer		387			146	305	409		327
Q. Ekonomi och näringsväsen		348	333	222	178	204	318	295	281
R. Idrott, lek och spel					156	123	250		176
S. Militärväsen									
T. Matematik		438	308		116			295	297
U. Naturvetenskap		826			286	251		106	329
V. Medicin	449	417	357	246	179	221	390	373	350
X, Y. Musikalier, musikinspelningar									
Totalt	299	306	301	272	199	205	284	324	270

Det ämne som har den högsta medelkostnaden är "medicin" (V) med i genomsnitt 350 kr/bok, där Dorotea har en snittkostnad per bok på 449 kr. Övriga ämnen med en medelkostnad över 300 kr/bok är "naturvetenskap" (U), "samhälls- och rättsvetenskap" (O) och "teknik" (P). Lägst medelkostnad har "skönlitteratur" (H) med i genomsnitt 126 kr/bok. Det bibliotek som har lagt ner mest i genomsnitt per bok är Ånge med 324 kr/bok. Ånge är också det bibliotek som köpt in minst antal böcker. Det ämne som dragit upp Ånges medelkostnad är "samhälls- och rättsvetenskap" (O), där varje bok kostat i genomsnitt 447 kr. Den kommun som har lagt ner minst i genomsnitt per bok är inte helt förvånande den kommun som köpt in flest böcker, Pajala, med knappt 200 kr/bok. Det billigaste ämnet för Pajalas del var "historia" (K), där deras enda inköp kostade 75 kr.

5.3.2 Totalkostnad för inköp av BIN-böcker fördelat ämnesvis

I Tabell 7 kunde man se medelkostnaden för inköpen av BIN-böcker. Eftersom medelkostnaden beror på hur många böcker som köpts in av varje bibliotek kan det även vara relevant att se hur mycket pengar som totalt lagts ned inom de olika ämnena. Tabell 8 listar därför den till hela kronor avrundade totalkostnaden fördelat på ämne och bibliotek. Även här är Bräcke och en bok från Hudiksvall uteslutna på grund av avsaknaden av pris. Därför kommer de 4 ämnena, "arkeologi" (J), "etnografi, socialantropologi och etno-

logi” (M), ”militärväsen” (S) och ”musikalier, musikinspelningar” (X, Y), som inte har någon inköpskostnad alls, inte att kommenteras vidare eftersom Bräcke står för inköpen inom de ämnena.

Biblioteken fick 10 000 kr var att köpa in böcker på efterfrågan för och de flesta biblioteken har hållit sig runt den summan. De stora undantagen är Hudiksvall och Robertsfors. Hudiksvall har överskridit budgeten med drygt 3500 kr medan Robertsfors vid tidpunkten för datainsamlingen inte använt alla sina pengar ännu. Detta beror troligen på att de ingår i Umeåregionen och därför inte fjärrlånar i samma utsträckning som övriga bibliotek. Totalt har biblioteken köpt litteratur för 78 866 kr.

TABELL 8: Totalkostnad fördelat per ämne och bibliotek (SEK).

	Dorotea	Gällivare	Hudiksvall	Ockelbo	Pajala	Robertsfors	Sundsvall	Ånge	Totalt
A. Bok och biblioteksväsen	418		99	728	358		250		1853
B. Allmänt och blandat	230	317					250		797
C. Religion				159	426				585
D. Filosofi och psykologi	959	383	1048	792	578	291	1205	546	5802
E. Uppfostran och undervisning	531	1932	1383	1484	1561	150	1730	1450	10220
F. Språkvetenskap	500	470	718		424	423		727	3262
G. Litteraturvetenskap				737	312	165	265		1479
H. Skönlitteratur					105	562	340		1007
I. Konst, musik, teater och film	48				199	426	313		985
J. Arkeologi									0
K. Historia				349	75	864	611		1899
L. Biografi med genealogi					530	802			1332
M. Etnografi, socialantropologi och etnologi									0
N. Geografi					153		218	332	703
O. Samhälls- och rättsvetenskap	898	992	3823	3440	3092		262	3575	16083
P. Teknik, industri och kommunikationer		773			146	305	409		1633
Q. Ekonomi och näringsväsen		1044	1667	886	355	612	1590	590	6744
R. Idrott, lek och spel					156	123	250		529
S. Militärväsen									0
T. Matematik		438	1230		116			590	2374
U. Naturvetenskap		826			286	754		106	1973
V. Medicin	6287	2916	3569	1475	1253	664	1951	1491	19607
X, Y. Musikalier, musikinspelningar									0
Totalt	9871	10092	13537	10050	10125	6140	9644	9407	78866

Ämnesvis ligger ”medicin” (V) i topp med en total inköpskostnad på drygt 19 600 kr. Alla kommunbibliotek i Tabell 8 har gjort något inköp inom detta ämne. Dorotea står för den högsta totala summan, nära 6300 kr av kommunbibliotekets totala kostnad på 9870 kr. Detta är nästan dubbelt så mycket som Hudiksvall lagt ut på ”medicin”. Med sina 3500 kr är Hudiksvall ändå den näst största inköparen av medicinsk litteratur. Även Gällivare har köpt in mycket inom ”medicin”, för nästan 3000 kr. Den lägsta summan inom ”medicin” står Robertsfors för, 660 kr. ”Samhälls- och rättsvetenskap” (O) ligger på andra plats med drygt 16 000 kr, där Hudiksvall bidragit med 3800 kr. Även Ånge, Ockelbo och Pajala har köpt litteratur inom ”samhälls- och

rättsvetenskap” (O) för över 3000 kr vardera. Inköpen av ”uppfostran och undervisning” (E) har uppgått till 10 200 kr. Gällivare har gjort de största inköpen inom detta ämne och lagt ut nära 2000 kr, tätt följd av Sundsvall som köpt in böcker för 1700 kr.

Det ämne kommunbiblioteken spenderat minst pengar på är ”idrott, lek och spel” (R), där den totala summan är 528 kr, fördelad på Pajala, Robertsfors och Sundsvall. Den lägsta enskilda posten står Dorotea för – 48 kr har de lagt ut för sitt enda inköp inom ”konst, musik, teater och film” (I), *Mikrofonkåt* av Fredrik Strage.

Gällivare har totalt sett lagt ut mest pengar, 1576 kr, på sina utlånade böcker (3 st). Den dyraste bok som köpts in men inte lånats ut är Sundsvalls inköp av *Economic reforms in Chile* av Ricardo Ffrench-Davis, en bok som kostat 649 kr och sorteras under ”ekonomi och näringsväsen” (Q). Totalt har de 10 böcker som köpts in av kommunbiblioteken i Tabell 8 men aldrig lånats ut kostat 3387 kr.¹³⁶

Sammanfattningsvis kan man säga att det ämne kommunbiblioteken lagt ut mest pengar på är ”medicin” (V), följt av ”samhälls- och rättsvetenskap” (O) och ”uppfostran och undervisning” (E). Minst pengar har gått till litteratur inom ”idrott, lek och spel” (R).

5.4 Bibliotekens leverantörer av BIN-böcker

En intressant aspekt gällande försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* är var kommunbiblioteken har gjort sina inköp av BIN-böckerna och varför.

I Tabell 9 sorteras BIN-inköpen efter var de köptes in. Två kommuner har uteslutits, Hudiksvall och Ånge, på grund av att dessa inte har lämnat exakta uppgifter om var de har gjort sina inköp. Ånge har dock meddelat att de flesta böckerna är inköpta via Ånge bokhandel och en mindre del från AdLibris.¹³⁷

¹³⁶Bilaga 3: Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne.

¹³⁷Mailkommunikation med Ånge (2005-02-22).

TABELL 9: BIN-inköpen fördelat efter bokleverantör och bibliotek.

	Bräcke	Dorotea	Gällivare	Ockelbo	Pajala	Robertsfors	Sundsvall	Totalt
AdLibris	41		22		30	20		113
Akademibokhandeln				37				37
Akademibokhandeln.se			2		6			8
B. Andersson			2					2
Bokhandeln Tidsspegl							4	4
Bokus			3		9		30	42
BTJ	5		1					6
Elken Saitton Burman			1					1
Fritzes			1					1
Netbokhandeln					4			4
Studentshoppen.se					2			2
Svensk Byggtjänst			1					1
Åkerbloms		33				10		43
Totalt	46	33	33	37	51	30	34	264

Flest inköp totalt har gjorts på AdLibris (113 st) som följs av Åkerbloms (43 st) och Bokus (42 st). I huvudsak har böckerna köpts in via en nätbokhandel. Sundsvall har valt att huvudsakligen beställa BIN-böckerna från Bokus på grund av snabbheten men har även valt att köpa 4 böcker hos den lokala Bokhandeln Tidsspegl. I vanliga fall beställer de dock oftast från Bibliotekstjänst (BTJ).¹³⁸ Gällivare är den kommun som har störst spridning på var de köpt in sina böcker. Till exempel har de gått direkt till förlag och författare i 4 fall och Gällivare och Bräcke är de enda bibliotek som har köpt in böcker från BTJ. De flesta böckerna har Gällivare dock köpt in från AdLibris, något som förklaras med att de har bra priser och snabb leverans. Just snabb leverans framhålls vara viktigt vid inköpen eftersom det ska gå lika snabbt som vid fjärrlån. I vanliga fall köps det mesta in från BTJ.¹³⁹

Pajala har också valt att sprida sina inköp men har bara valt nätbokhandlar. Förklaringen till detta är att Pajala försöker välja det billigaste och snabbaste alternativet. Därmed är det nödvändigt att undersöka olika bokhandlar och under projektets gång var nätbokhandlarna billigast och snabbast. I vanliga fall brukar man köpa av BTJ, trots att det oftast inte går så fort, och av nätbokhandlarna.¹⁴⁰ Bräcke har valt att köpa in nästan all sin litteratur från AdLibris, men även Bräcke köper i första hand in sina böcker till 80% från BTJ. Resterande 20% köps oftast in från AdLibris.¹⁴¹

¹³⁸ Mailkommunikation med Sundsvall (2005-04-22).

¹³⁹ Mailkommunikation med Gällivare (2005-04-25).

¹⁴⁰ Mailkommunikation med Pajala (2005-04-22).

¹⁴¹ Mailkommunikation med Bräcke (2005-05-03).

Dorotea och Ockelbo har valt att köpa in samtliga böcker från en fysisk bokhandel: Åkerbloms respektive Akademibokhandeln. Att Dorotea valde Åkerbloms beror troligen på tradition. Man har tidigare brukat köpa från Åkerbloms beroende på den snabba leveransen och goda servicen. Idag köper man fortfarande en del från Åkerbloms men också en hel del från nätbokhandlar och outrustat från BTJ.¹⁴² Ockelbos inköp från Akademi-bokhandeln beror på ett samarbete de hade fram till och med 2003. Sedan samarbetet avslutats köper Ockelbo vanligtvis in sina böcker från BTJ och AdLibris.¹⁴³ Robertsfors har gjort sina inköp dels på AdLibris och dels på Åkerbloms. Vanligtvis väljer de AdLibris, när de inte köper från BTJ, eftersom AdLibris ger bra och snabb service.¹⁴⁴

De flesta kommunbibliotek som redovisat var de köpt in sina BIN-böcker har till största delen valt en nätbokhandel med motivationen att de har bra priser och snabb leveranstid. Vissa kommunbibliotek har valt att även köpa in litteraturen från lokala bokhandlare och i ett fall även direkt från förlagen. Två bibliotek har valt att köpa in alla sina BIN-böcker enligt det för den tidpunkten traditionella sättet, lokala bokhandlare som de har avtal med eller vars service de är nöjda med sedan tidigare inköp. I vanliga fall köper biblioteken in sina böcker från BTJ men inom försöksverksamheten har man frångått BTJ och valt att premiera snabb leverans och låga priser.

5.5 Sammanfattning

Medelvärdet för BIN-böckernas lånefrekvens är 4,4 lån/år medan motsvarande för de ordinarie inköpen är 3,9 lån/år. Skillnaden kan delvis bero på att nya böcker är mer attraktiva för låntagaren än äldre litteratur, men bland BIN-inköpen har litteraturen inom vissa ämnen redan lånats ut fler gånger under ett par år än de ordinarie inköpen sedan 2002. Det finns dock också böcker som köpts in under BIN-projektet som aldrig lånats ut.

Inköpsfördelningen över de olika ämnena har varierat mellan kommunbiblioteken. De flesta inköpen har varit inom "medicin" (V), "samhälls- och rättsvetenskap" (O) och "uppfostran och undervisning" (E). Pajala har stått för det största antalet inköp medan Ånge har köpt in minst antal böcker.

¹⁴²Mailkommunikation med Dorotea (2005-04-21).

¹⁴³Mailkommunikation med Ockelbo (2005-04-25).

¹⁴⁴Mailkommunikation med Robertsfors (2005-04-29).

Pajala och Bräcke har spridit sina inköp mellan flest antal ämnen medan Dorotea och Hudiksvall har koncentrerat sina inköp till ett fåtal ämnen och har i gengäld köpt in fler böcker inom samma ämne. Dorotea är den kommun som har köpt in flest böcker inom ett och samma ämne, ”medicin” (V). 4 ämnen har bara fått ett inköp vardera, alla inköpta av Bräcke. Alla kommunbibliotek utom Robertsfors och Ockelbo säger uttryckligen att studier förlagda till hemorten antagligen har påverkat deras inköp inom BIN-projektet. Bräckes och Ånges inköp inom ”språkvetenskap” (F) skulle också kunna knytas till flyktingförläggningarna på orterna.

Jämförs kommunbibliotekens inköpsprofiler mot varandra kan man se att Robertsfors är den kommun som skiljer sig mest från de andra. Annars syns de största skillnaderna i inköpsprofiler mellan Bräcke och Dorotea, Bräcke och Sundsvall och Sundsvall och Ånge. De kommuner som ligger närmast varandra i inköp är Hudiksvall och Ånge, men även Ånge och Pajala har liknande inköpsprofiler. Hudiksvalls, Ånges och Pajalas inköpsprofiler stämmer i genomsnitt bäst överens med de övriga kommunerna, bortsett från Robertsfors.

”Medicin” (V) är det ämne som i snitt varit dyrast att köpa in, tätt följd av ”naturvetenskap” (U), ”samhälls- och rättsvetenskap” (O) och ”teknik” (P), medan skönlitteraturen (H) varit billigast. Ånge har i genomsnitt köpt dyrast litteratur och Pajala billigast.

Kommunbiblioteken har lagt ut mest pengar på inköpen av böcker inom ”medicin” (V), där Dorotea har köpt in för högsta summan pengar. Även ”samhälls- och rättsvetenskap” (O) och ”uppfostran och undervisning” (E) ligger högt kostnadsmässigt. Minst pengar har gått till litteratur inom ”idrott, lek och spel” (R). De 10 utlånade böcker vars inköpspris redovisats har kostat totalt sett ungefär 3400 kr.

De flesta kommunbibliotek har valt andra vägar att köpa in böckerna än de gör normalt. Det vanligaste alternativet har varit nätbokhandlar med motivationen att de har bra priser och snabb leveranstid. Vissa kommunbibliotek har valt att även köpa in litteraturen från lokala bokhandlare och i ett fall även direkt från förlagen. Vid ordinarie inköp köper de flesta kommunbibliotek in sina böcker in från BTJ.

6 Fjärrlån i jämförelse med inköp på efterfrågan

En viktig fråga är huruvida det är bättre att köpa in på efterfrågan än att fjärrlåna. I de följande sektionerna tas fördelarna och nackdelarna med detta upp när det gäller kostnader, leveranstid och tillgänglighet.

6.1 Kostnader

I Sverige finns inga särskilda avgifter för biblioteken när en bok fjärrlånas. Däremot blir det kostnader för hanteringen av ett fjärrlån.¹⁴⁵ För det lånesökande biblioteket består kostnaden av arbetstid samt porto om man returnerar fjärrlånet via post, bussgods eller annat fraktföretag. Det utlånande biblioteket står för arbetstid och frakt till det lånesökande biblioteket.¹⁴⁶ Dessa kostnader kallas ”fiktiva kostnader” eftersom de redan är budgeterade och fjärrlånet inte innebär någon reell extrakostnad för biblioteket. För några år sedan var den fiktiva kostnaden för ett fjärrlån 350-450 kr/fjärrlån.¹⁴⁷

Om man istället köper in på efterfrågan så får man inköpskostnader och fraktkostnader, men fraktkostnaden är en engångsavgift. Till exempel köpte Pajala in 51 böcker på efterfrågan¹⁴⁸ till en kostnad av 10 125 kr¹⁴⁹ och en total fraktkostnad på 339.80 kr. Böckerna köptes in orustade och det tog cirka 10 minuter att iordningställa varje bok genom att importera och lägga in posten i katalogen och plasta och stämpla boken. Sammanlagt uppgick tiden till drygt 8 timmar för en person.¹⁵⁰ Då medellönen för en bibliotekarie är 23 250 kr¹⁵¹ blir arbetskostnaden för en arbetsdag 775 kr. Pajalas totala kostnad blev därför drygt 11 200 kr.

¹⁴⁵Mailkommunikation med medlem i BIN-projektets styrgrupp, lånecentralen i Umeå (2005-04-27).

¹⁴⁶Mailkommunikation med lånecentralen i Umeå (2005-04-19).

¹⁴⁷Kommunikation via mail och telefon med lånecentralen i Umeå (2005-04-19, 2005-05-03).

¹⁴⁸Se Tabell 5.

¹⁴⁹Se Tabell 8.

¹⁵⁰Mailkommunikation med Pajala (2005-02-11).

¹⁵¹*Lönestatistisk årsbok 2003*, (Medlingsinstitutet, 2004), pdf-fil: http://www.scb.se/statistik/AM/AM0110/2003A01/AM0110_2003A01_BR_03_AM91SA0401.pdf s.74.

Ett annat exempel är Sundsvall som köpte in 34 böcker på efterfrågan¹⁵² till en kostnad av 9644 kr.¹⁵³ Fraktkostnaden uppgick till 266 kr. Även de var orustade och kostnaden för att rusta böckerna uppgick till 210 kr och det tog 4,5 timmar att iordningställa böckerna.¹⁵⁴ Den sammanlagda kostnaden för Sundsvall, inklusive en beräknad arbetskostnad på drygt 430 kr, blev 10 550 kr.

Pajalas 51 BIN-inköpta böcker lånades ut sammanlagt 171 gånger.¹⁵⁵ Kostnaden för 171 fjärrlån skulle ha uppgått till ca 60 000 kr. Denna kostnad är beräknad på den fiktiva summan 350 kr/fjärrlån och skulle ha delats av det fjärrlåande och det utlåande biblioteket om ca 30 000 kr vardera. Sundsvalls 188 BIN-utlån¹⁵⁶ skulle som fjärrlån ha kostat 65 800 kr, där Sundsvall skulle ha stått för halva kostnaden, d v s ungefär 33 000 kr. Jämförs detta med den totala kostnaden för BIN-böckernas inköp och iordningsställande får man en betydande skillnad. BIN-kostnaden är inte bara nära 20 000 kr lägre för Pajala och Sundsvall än vad antalet fjärrlån skulle ha kostat för deras del, ifall antalet fjärrlån skulle ha varit lika högt som antalet utlån på BIN-böckerna. Kostnaden för de utlåande biblioteken sparas också in, vilket innebär att biblioteken i dessa två fall har minskat kostnaden för fjärrlån med totalt 48 650 kr respektive 55 250 kr.

Det är alltså ekonomiskt fördelaktigt att köpa in på efterfrågan när det gäller faktorerna inköpskostnad och arbetstid i jämförelse med fjärrlånskostnader. En annan faktor som kan påverka är kostnader för större biblioteksutrymme men om man kan medieplanera och gallra ur andra böcker som är inaktuella eller ointressanta kan man undgå utrymmeskostnader.

6.2 Leveranstid

Leveranstiden för ett fjärrlån jämförs här med nätbokhandlarnas eftersom så många av biblioteken valt att beställa sina BIN-böcker där.

¹⁵²Se Tabell 5.

¹⁵³Se Tabell 8.

¹⁵⁴Mailkommunikation med Sundsvall (2005-02-18).

¹⁵⁵Se Tabell 3.

¹⁵⁶Ibid.

Tiden det tar att få hem ett fjärrlån kan variera mycket beroende på om boken finns på hyllan hos det utlånande biblioteket eller inte. Är boken inne tar det ungefär 2-3 dagar. Är boken utlånad med kö kan väntetiden dock bli lång, ända upp till flera månader. Det är också stora variationer mellan biblioteken.¹⁵⁷ I Ockelbo tar det oftast cirka 2-3 dagar att få hem ett fjärrlån¹⁵⁸ medan det i Pajala varierar mellan 2 dagar och några veckor beroende på om boken finns inne eller inte, men för det mesta har fjärrlånen kommit inom en vecka. Pajala följer lånekedjan och det är bara i ett fåtal fall, där tidsfaktorn är av yttersta vikt, som man vänder sig direkt till det bibliotek som har boken.¹⁵⁹ I Sundsvall får man vänta i genomsnitt en vecka på ett fjärrlån. Finns boken inne på länsbiblioteket i Härnösand behöver man vänta högst 2 dagar.¹⁶⁰

Nätbokhandlarnas leveranstider varierar mellan 1-6 vardagar beroende på var man beställer sina böcker, vilka böcker som beställs och var leveransen ska skickas. AdLibris förväntade leveranstider är 1-5 arbetsdagar beroende på bok och Posten har ytterligare en dags fördröjning för leverans till Gotland och vissa delar av Norrland. AdLibris har inget eget lager, utan samarbetar med olika distributörer. Ifall en titel inte finns hos distributören restnoteras den inte utan måste beställas en gång till av beställaren.¹⁶¹ Netbokhandeln har en normal leveranstid på 2-4 arbetsdagar. Om boken inte finns på lager utan måste beställas från förlaget är leveranstiden 6-14 arbetsdagar.¹⁶² Bokus har tre olika leveranstidsklasser: 3-6, 5-8 eller 7-10 arbetsdagar. Ifall beställningen innehåller böcker från olika leveranstidsklasser får biblioteket hela leveransen den senare leveranstiden.¹⁶³ Vissa nätbokhandlar erbjuder även biblioteksutrustade böcker för en extra kostnad och leveranstiden förlängs då med upp till en vecka.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Maillkommunikation med lånecentralen i Umeå (2005-04-19)

¹⁵⁸ Maillkommunikation med Ockelbo (2005-02-21).

¹⁵⁹ Maillkommunikation med Pajala (2005-02-11).

¹⁶⁰ Maillkommunikation med Sundsvall (2005-02-18).

¹⁶¹ AdLibris hemsida: http://www.adlibris.se/shop/customerservice_default.asp?subject=conditions (2005-05-11).

¹⁶² Netbokhandelns webbsida: http://www.netbokhandeln.se/mall_enkel_utan_reklam.asp?SectionId=3070#Leveranstid%20och%20lagerstatus (2005-05-11).

¹⁶³ Bokus hemsida: http://www.bokus.com/cgi-bin/P_faq.cgi?faq_id=602&category=Leverans (2005-05-11).

¹⁶⁴ AdLibris hemsida: http://www.adlibris.se/shop/i_customerservice_main.asp?Subject=company&mscssid=V8C3GP3ULGDG8GVJEUS049VWGCT8EHTF (2005-05-08), Bokus hemsida: http://www.bokus.com/cgi-bin/P_campaign_show.cgi?c_id=17858 (2005-05-08)

Enligt Bräcke hade böckerna de beställt från AdLibris en genomsnittlig leveranstid på ungefär en vecka,¹⁶⁵ medan Pajala fick sina i regel inom en vecka men ibland så snabbt som 2-3 dagar efter beställningen.¹⁶⁶

Generellt sett är internetbokhandlarna mycket snabba på att leverera beställningarna och biblioteken kan med fördel beställa därifrån.

6.3 Tillgänglighet

En sak som skulle tala för att köpa in böcker på efterfrågan är att en bok blir mer utlånad om den finns i ett biblioteks bokbestånd än om låntagaren måste lokalisera boken själv i en annan bibliotekskatalog och därefter fjärrlåna den. Kontaktpersonerna i Gällivare,¹⁶⁷ Hudiksvall¹⁶⁸ och de anställda vid Robertsfors bibliotek¹⁶⁹ tror att det förhåller sig så, även om Gällivares kontaktperson inte tror att låntagare drar sig för att fjärrlåna.¹⁷⁰ Kontaktpersonen i Sundsvall har upplevt att många av låntagarna på Sundsvalls stadsbibliotek vandrar omkring bland hyllorna på jakt efter något intressant i bokväg. Det är också till största delen studenter och släktforskare som vet om att det går att söka i nationella bibliotekskataloger.¹⁷¹ Pajalas kontaktperson säger att en bok troligen blir mer utlånad om de har den på biblioteket. Det krävs ett starkt behov hos låntagaren för att denne ska fjärrlåna en bok. Detta beror dels på bibliotekets avgift för låntagaren och dels på att man måste be personalen om hjälp men också på grund av att man måste söka efter boken i andra bibliotekskataloger.¹⁷²

Doroteas kontaktperson menar att om det rör sig om kursböcker har det antagligen ingen betydelse om boken står på hyllan eller inte. Studenter vill alltid ha exakt den bok som står på kurslistan och i Dorotea finns många studenter som fjärrlånar. Men när det gäller andra böcker så kan det vara av vikt att boken är tillgänglig.¹⁷³ Kontaktpersonen i Ånge tror att det beror

¹⁶⁵ Telefonintervju med Bräcke (2005-03-21).

¹⁶⁶ Mailkommunikation med Pajala (2005-02-11).

¹⁶⁷ Mailkommunikation med Gällivare (2005-04-25).

¹⁶⁸ Mailkommunikation med Hudiksvall (2005-04-27).

¹⁶⁹ Mailkommunikation med Robertsfors (2005-04-25).

¹⁷⁰ Mailkommunikation med Gällivare (2005-04-27).

¹⁷¹ Mailkommunikation med Sundsvall (2005-04-22).

¹⁷² Mailkommunikation med Pajala (2005-04-22).

¹⁷³ Mailkommunikation med Dorotea (2005-04-21, 2005-04-22).

på vilken slags litteratur det rör sig om. Kurslitteratur behöver inte lånas ut mer bara för att den finns i beståndet, även om han tror att det är så ändå. Han menar också att om behovet av boken inte är så stort så kan låntagaren välja att inte fjärrlåna.¹⁷⁴ Ockelbos kontaktperson är osäker men tror att avdelningen boken tillhör kan vara av betydelse.¹⁷⁵ Bräckes kontaktperson har inte märkt att låntagare skulle dra sig för att fjärrlåna, men ser en fördel i att låntagaren kan bläddra i boken och lättare få en uppfattning om dess innehåll ifall den redan finns på biblioteket.¹⁷⁶

Biblioteken är övervägande av den åsikten att en bok blir mer utlånad om den finns i bibliotekets bestånd än om den måste fjärrlånas. För att böcker ska nå ut till låntagare ska de helst finnas på hyllan. Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg har åsikten att titeln för bästa effekt ska stå väl synlig i biblioteket.¹⁷⁷

6.4 Sammanfattning

Vilket är det bästa alternativet - fjärrlån eller inköp? Här följer en jämförelse av fjärrlån och inköp på efterfrågan när det gäller kostnaden, leveranstiden och tillgänglighet.

I Sverige är det avgiftsfritt att fjärrlåna böcker. Det som kostar är arbetstid och frakt för både det utlånande och det lånesökande biblioteket. Dessa kostnader ingår redan i budgeten och benämns fiktiva kostnader. För några år sedan var den fiktiva kostnaden 350-450 kr/fjärrlån. Inköp på efterfrågan medför inköpskostnader och engångsfraktkostnader. Vid en undersökning av Pajalas och Sundsvalls kostnader för inköp av BIN-böcker (inköpskostnader, frakt och arbetstid) visar det sig att de sparar ansevärd summor på att köpa in böckerna istället för att fjärrlåna. Fler inköp innebär att man bör gallra hårdare i det befintliga beståndet så att det inte blir merkostnader för större biblioteksutrymme. Kort sagt är den effektivaste lösningen att kombinera efterfrågeinköp och aktiv medieplanering.

När det gäller leveranstiden för fjärrlån varierar det mycket beroende på

¹⁷⁴Mailkommunikation med Ånge (2005-04-22).

¹⁷⁵Mailkommunikation med Ockelbo (2005-04-25).

¹⁷⁶Mailkommunikation med Bräcke (2005-05-03).

¹⁷⁷Höglund, s.42.

om boken finns tillgänglig hos det utlånande biblioteket, från 1-2 dagar till flera månader. Det varierar också mycket från bibliotek till bibliotek. Nätbokhandlarnas leveranstider varierar mellan 1-6 dagar beroende vilka böcker som beställdes, var de beställdes och var leveransen ska skickas, förutsatt att böckerna finns i lager. Även om fjärrlånehanteringen ofta går snabbt är nätbokhandlarna ett bra alternativ.

De nio biblioteken tillfrågades om en bok blir mer utlånad om den finns i beståndet än om den måste lokaliseras i ett annat biblioteks katalog och därefter fjärrlånas. Fem av biblioteken svarar klart ja. Orsaken är att låntagare gärna letar bland hyllorna efter något intressant att läsa och att det är inte alla som ens är medvetna om att det går att söka i nationella bibliotekskataloger. Låntagare måste ha ett starkt behov för att fjärrlåna. De övriga kommunerna är lite mer osäkra. De håller med när det gäller vanliga böcker men anser att när det gäller kurslitteratur är det inte lika viktigt.

De flesta av biblioteken tycker att ett bra sätt för en bok att nå sin läsare är att finnas tillgänglig på hyllan.

7 Bibliotekens åsikter om fjärrlånesystemet och att köpa på efterfrågan

I detta kapitel ges en inblick i kontaktpersonernas uppfattning om fjärrlånesystemet och att köpa på efterfrågan. Detta är väsentligt eftersom de, i egenskap av biblioteksanställda, har stor erfarenhet av hur verksamheten fungerar i praktiken.

Kontaktpersonerna på de nio biblioteken tillfrågades under en telefonintervju om vad de tycker om fjärrlånesystemet. Dessa åsikter kommer att samlas nedan i sektionen Fjärrlånesystemet. Kontaktpersonerna tillfrågades också om hur de tycker att det har gått att köpa på efterfrågan och om de kunde ge några generella för- och nackdelar med försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan*. De fick också svara på om de kunde tänka sig att köpa in mer på efterfrågan snarare än att fjärrlåna även i framtiden. De fick även frågan om de tyckte att försöksverksamheten påverkat deras bibliotek när det gäller till exempel hur de tänker runt bokinköp. Svaren kommer att presenteras kommunvis.

7.1 Fjärrlånesystemet

Alla kontaktpersonerna tyckte att fjärrlånesystemet fungerar bra eller utmärkt. Några uttrycker att det fungerar bättre idag än vad det gjort förut. Kontaktpersonen från Ockelbo påpekar att det går mycket snabbare medan de i Pajala och Ånge säger att detta beror på att man kan beställa fjärrlån elektroniskt idag.¹⁷⁸ Doroteas kontaktperson tar upp att den traditionella fjärrlånekedjan håller på att luckras upp. Man försöker att gå via länsbibliotek och lånecentral men är det någon speciell bok som låntagaren vill ha snabbt händer det att man går direkt till det bibliotek som har boken.¹⁷⁹

7.2 Bräcke

Kontaktpersonen säger att det har varit fantastiskt bra att medverka i BIN-projektet. De har köpt in böcker från AdLibris och det har gått väldigt snabbt, ungefär tre dagar från beställning till leverans. I Bräcke har man

¹⁷⁸Telefonintervju med Ockelbo (2005-03-23), Pajala (2005-03-21) och Ånge (2005-03-23).

¹⁷⁹Telefonintervju med Dorotea (2005-03-22).

gjort ett urval av vilka böcker som skulle köpas in på efterfrågan. Om en bok varit fjärrlånad flera gånger har beslutet varit lätt. Man har köpt kurslitteratur som även är av allmänintresse men däremot ingen smal litteratur på efterfrågan. Filialerna Gällö och Kälarne har själva fått bestämma vad de skulle köpa in men det har varit en snabb rapportering mellan biblioteken om vad som har köpts in för att undvika dubbelinköp.¹⁸⁰

Kontaktpersonen tycker att deras medverkan i BIN-projektet har lett till fler funderingar kring vad som köps in. I och med medieplaneringsutbildningen i delprojektet *Medieplanerings* regi har kontaktpersonen använt sina kunskaper till att medieplanera vuxenavdelningen och har sett vad som behöver gallras och kompletteras och kommit fram till att man behöver köpa in mer på efterfrågan. Överhuvudtaget köper man in mindre från BTJ och mer på efterfrågan. Man kan avvakta mer med titlarna från BTJ tills en förfrågan om en titel kommer in, vilket fungerar bra. En stor del av personalen har genomgått medieplaneringsutbildningen inom BIN-projektet, vilket är en stor fördel när kommunen nu ska upprätta en medieplan.¹⁸¹

7.3 Dorotea

Den nuvarande kontaktpersonen i Dorotea var inte ansvarig under tiden då BIN-inköpen gjordes men menar att det var positivt att få pengar från BIN-projektet. De visste dock inte riktigt hur de skulle lägga upp det utan spred ut inköpen över lång tid. En nackdel är att utvärderingen har tagit mycket tid. Kontaktpersonen tycker också att det är bra att undersöka om det alltid är bäst att fjärrlåna men är lite tveksam till om försöksverksamheten har influerat verksamheten. Det kan dock ha haft en viss påverkan. I Dorotea har personalgruppen diskuterat inköp på efterfrågan och att bibliotekarien inte alltid ska vara den som avgör vad som köps in.¹⁸²

Kontaktpersonen upplever att de köper in mer på efterfrågan i Dorotea än vad som gjordes förut. De försöker hålla sig uppdaterade när det gäller kurslitteratur för kurser som hålls lokalt. När det gäller skönlitteratur köps mycket på efterfrågan. Idag har människor möjlighet att söka på Internet

¹⁸⁰Telefonintervju med Bräcke (2005-03-21).

¹⁸¹Ibid.

¹⁸²Telefonintervju med Dorotea (2005-03-22).

och de får också kännedom om intressant litteratur via media. Sedan efterfrågas titlarna på biblioteket och då köps de som regel in om det rör sig om litteratur som kan intressera flera.¹⁸³

7.4 Gällivare

Gällivares kontaktperson menar att 10 000 är väldigt lite när man ska köpa böcker på efterfrågan och då har de ändå fått studentlitteratur från Lapplands kommunalförbund. Ungefär 90% av fjärrlånen går direkt till studenter och resterande 10% till de som efterfrågar gamla titlar eller någon sorts speciallitteratur. Kontaktpersonen berättar att allt svenskt som är nytt och går att få tag i köps in, liksom alla böcker som kostar under 200 kr. Detta beror på att hanteringen av fjärrlån kostar. Om det däremot rör sig om någon speciallitteratur på engelska köps det inte in.¹⁸⁴ Kontaktpersonen tror inte att deras medverkan i *Köpa på efterfrågan* har påverkat deras verksamhet.¹⁸⁵

7.5 Hudiksvall

Kontaktpersonen i Hudiksvall tycker att en fördel med försöksverksamheten har varit att man har kunnat köpa in fler böcker men summan kunde med fördel ha varit mer än 10 000. De köper redan in mycket på efterfrågan: ”Varje förfrågan är att betrakta som ett inköpsförslag.” Mediaanslaget begränsar inköpen men också hur krävande hanteringen av böckerna är. I Hudiksvall har de ett bra samarbete med den lokala bokhandeln.¹⁸⁶ Kontaktpersonen tror inte att deras verksamhet ändrats efter deras medverkan i försöksverksamheten.¹⁸⁷

7.6 Ockelbo

Kontaktpersonen i Ockelbo tycker att försöksverksamheten har gått bra. En fördel är att man har fått böckerna snabbt men ibland har det gått för snabbt och det har köpts in något som kanske inte skulle ha köpts in. Kontaktpersonen tycker att man redan köper in mer på efterfrågan. Efter

¹⁸³Ibid.

¹⁸⁴Telefonintervju med Gällivare (2005-03-17).

¹⁸⁵Mailkommunikation med Gällivare (2005-04-25).

¹⁸⁶Mailkommunikation med Hudiksvall (2005-04-11).

¹⁸⁷Mailkommunikation med Hudiksvall (2005-04-27).

medverkan i *Köpa på efterfrågan* så har man diskuterat mer om huruvida böcker kommer att lånas ut fler gånger.¹⁸⁸

7.7 Pajala

Enligt Pajalas kontaktperson är en fördel med försöksverksamheten att låntagarna får de böcker de vill ha och det är också bra att böckerna stannar i biblioteket så att fler låntagare får möjlighet att låna dem. Dessutom undviks de dyra fjärrlånekostnaderna. Nackdelen är att det inte alltid är möjligt att köpa alla böcker och då måste man fjärrlåna i alla fall.¹⁸⁹ Kontaktpersonen berättar att de diskuterat fjärrlån och inköspolicy under försöksverksamhetens gång och att detta har influerat verksamheten. ”Det har påverkat och ändrat vårt tänkande (och arbetet rent praktiskt också) kring dessa frågor.”¹⁹⁰ Nu tänker de arbeta vidare med medieplanering av biblioteket och kontaktpersonen menar att BIN-projektet har hjälpt dem i deras strävanden efter en bra medieplanering.¹⁹¹

När det gäller att köpa in mer på efterfrågan så tycker kontaktpersonen att man redan gör det i Pajala. De köper in mer av litteratur som efterfrågas, även fjärrlån. De överväger alltid att köpa in en bok som är av ett bredare intresse. Detta beror på de höga fjärrlånekostnaderna – i många fall är det billigare att köpa in en bok än att fjärrlåna den. Om det gäller dyr kurslitteratur inom exempelvis juridik köps den dock inte in eftersom det är för dyrt. Om det däremot rör sig om kurslitteratur för återkommande distansutbildningar som lärarutbildningar och vårdutbildningar som fjärrlånas tre-fyra gånger är det mycket bättre att köpa boken redan första gången.¹⁹²

7.8 Robertsfors

Den ena av de två kontaktpersonerna för Robertsfors har besvarat dessa frågor. Denna säger först att det i stort sett bara är fördelar med *Köpa på efterfrågan* därefter att de böcker de ska köpa in på efterfrågan är just sådana som de känner sig tveksamma till att köpa in och i vanliga fall skulle

¹⁸⁸ Telefonintervju med Ockelbo (2005-03-23).

¹⁸⁹ Telefonintervju med Pajala (2005-03-21).

¹⁹⁰ Mailkommunikation med Pajala (2005-04-22).

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Telefonintervju med Pajala (2005-03-21).

ha fjärrlånat. Ett antal av böckerna som efterfrågades kändes som att de inte passade på deras bibliotek och inte skulle komma att lånas ut mer än en gång. Därför har Robertsfors gjort ett urval av vilka böcker som skulle köpas in för BIN-pengarna. Kontaktpersonen säger att de gärna skulle köpa in mer på efterfrågan om resurser fanns. Urvalet man gör grundas oftast på ekonomin. Det händer att en bok verkar intressant och gärna skulle ha köpts in om det varit möjligt. Litteratur som är så specialiserad att den bara är intressant för ett fåtal köps dock inte in.¹⁹³ Kontaktpersonen tycker inte att deras medverkan i försöksverksamheten har lett till några förändringar av biblioteksverksamheten.¹⁹⁴

7.9 Sundsvall

Sundsvalls kontaktperson tycker att det har varit roligt och inspirerande att vara med i försöksverksamheten. Det gick undan att göra av med pengarna man fått från BIN-projektet: ”som smör på heta stenar försvann de här tio tusen.”¹⁹⁵ När försöksverksamheten startade fick man in ovanligt mycket fjärrlånebeställningar och därför gick pengarna åt så fort. Kontaktpersonen tycker att nackdelarna var att man enligt projektbeskrivningen skulle köpa allt som efterfrågades - man hade gärna velat göra ett urval för att få böcker som passade biblioteket. Några av titlarna skulle biblioteket i vanliga fall aldrig ha köpt in.¹⁹⁶ Två hämtades inte heller ut av beställaren.¹⁹⁷

En fördel är att man gick förbi de traditionella inköpsvägarna. Sundsvall har ett avtal med BTJ och en lokal bokhandel men nu handlade man av Bokus istället med följderna att böckerna levererades mycket snabbt. Det gick också snabbt att få ut böckerna till låntagarna eftersom BIN-böckerna prioriterades av katalogiseringsgruppen. Anlände böckerna på morgonen var de utlåningsklara på eftermiddagen.¹⁹⁸

Kontaktpersonen berättar att de redan köper in mer på efterfrågan i Sundsvall. Varje fjärrlån ses som ett inköpsförslag. Ser man en bok som passar

¹⁹³ Telefonintervju med Robertsfors (2005-03-21).

¹⁹⁴ Mailkommunikation med Robertsfors (2005-04-29).

¹⁹⁵ Telefonintervju med Sundsvall (2005-03-18).

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Bilaga 3: Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne.

¹⁹⁸ Telefonintervju med Sundsvall (2005-03-18).

deras bibliotek blir den automatiskt ett inköpsförslag, så har det varit i flera år. Orsaken till detta är att man vill ge bättre service till låntagarna. Inköpsförslag inhandlas alltid via bokhandeln, man väntar inte på BTJ, som är långsammare.¹⁹⁹ Deras medverkan i *Köpa på efterfrågan* har dock inte haft någon direkt påverkan av verksamheten.²⁰⁰

7.10 Ånge

Kontaktpersonen tycker att det varit en nackdel att man köpte in alltefter fjärrlånebeställningarna kom in och skulle istället ha velat göra ett urval. Men det var utan tvekan en fördel att få 10 000 kronor att handla för. Studenterna blev förvånade när de såg att man köpte in alla böcker som efterfrågades men när de väl uppfattat det kom det in fler förfrågningar på litteratur. Kontaktpersonen berättar vidare att sedan ett antal år tillbaka så köps det in mer på efterfrågan i Ånge. Får de in 4-5 förfrågningar på en bok överväger de om den ska köpas in men det beror också på inom vilket ämne det gäller. Gäller det litteratur inom medicin, böcker som kommer ut i nya upplagor varje år, eller mycket dyr litteratur så prioriteras det inte. Däremot köper man in mycket mer kurslitteratur i Ånge. Kontaktpersonen anser inte att deras medverkan i *Köpa på efterfrågan* har medfört några förändringar av verksamheten.²⁰¹

7.11 Sammanfattning

Kontaktpersonerna på de nio biblioteken fick svara på vad de tyckte om fjärrlånesystemet, och frågor runt försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* inom BIN-projektet och att köpa på efterfrågan.

Alla tyckte att fjärrlånesystemet är välfungerande. Några påpekar att det fungerar bättre idag eftersom det går att beställa elektroniskt, vilket går snabbare. Men det är inte alltid som den traditionella lånekedjan följs.

Kontaktpersonen i Bräcke tycker att deras medverkan i försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* och delprojektet Medieplanering som helhet har varit mycket givande. Det har inneburit mer funderingar kring vad som köps in

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Maillkommunikation med Sundsvall (2005-04-22).

²⁰¹ Telefonintervju med Ånge (2005-03-23).

och man köper in mer på efterfrågan än vad som gjorts förut. Kontaktpersonen i Dorotea är av åsikten att det var positivt att få pengar från BIN-projektet men att utvärderingen tagit mycket tid. Personalgruppen har diskuterat bibliotekariens bestämmanderätt över bokinköp och man köper även här in mer på efterfrågan. Gällivares och Hudiksvalls kontaktpersoner anser båda att summan för inköp kunde varit högre och att deras bibliotek köper in mycket på efterfrågan.

Kontaktpersonen i Ockelbo anser att försöksverksamheten fungerat bra. Man köper redan in mer på efterfrågan och diskuterar mer om böcker kommer att lånas ut igen. Pajalas kontaktperson ser fördelen att låntagarna får de böcker de vill ha och att böckerna stannar i biblioteket. Deras deltagande i försöksverksamheten har påverkat deras tänkande och det praktiska arbetet. I Pajala köper de in mer på efterfrågan beroende på de höga fjärrlånekostnaderna. Den av kontaktpersonerna i Robertsfors som svarat på dessa frågor, säger att man gärna skulle vilja köpa in mer på efterfrågan men att ekonomin är ett hinder. Deras medverkan i försöksverksamheten har inte påverkat biblioteksverksamheten.

Sundsvalls kontaktperson tycker att det varit inspirerande att medverka i försöksverksamheten. Man har provat att beställa från en nätbokhandel istället för att köpa från BTJ eller den lokala bokhandeln, och det har fungerat utmärkt. Nackdelen har varit att man inte skulle göra något urval, utan köpa allt på efterfrågan. I Sundsvall ses varje lån som ett inköpsförslag eftersom man vill ge bättre service till låntagarna. Även Ånges kontaktperson skulle ha velat göra ett urval men uppskattar pengarna som delades ut. Ånge köper in mer på efterfrågan och speciellt mer kurslitteratur.

Överlag ger kontaktpersonerna en positiv bild av sin medverkan i försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan*. Försöksverksamheten har väckt tankar runt inköbspolicy och bibliotekariens bestämmanderätt. Dock har några gjort ett urval och av de som inte gjorde det uttrycker några en önskan att man hade velat göra det.

8 Sammanfattande diskussion

Snabb tillgång till information är numera ett krav snarare än en lycklig tillfällighet. Folkbiblioteken har i stor utsträckning frångått den långsammare lånekedjan till förmån för den effektivare möjligheten att göra en fjärrlånebeställning direkt till biblioteket som har den efterfrågade boken i sitt bestånd. Detta innebär stora kostnader och bristande service till de egna låntagarna då den efterfrågade boken lånats ut till ett annat bibliotek.

Bibliotekssamverkan i Norrland är ett projekt där de fem norrlandslänen ingår och ett av projektets mål är att på sikt minska fjärrlånehanteringen, bland annat genom att låta tio bibliotek köpa in de böcker de annars skulle ha fjärrlånat. Syftet med denna uppsats har varit att utvärdera BIN-projektets försöksverksamhet *Köpa på efterfrågan* utifrån följande frågeställningar:

- Vilken utlåningsfrekvens har BIN-böckerna och hur står den sig i jämförelse med ordinarie inköps utlåningsfrekvens?
- Inom vilka ämnen har biblioteken köpt BIN-böckerna och varför?
- Hur väl överensstämmer bibliotekens inköp av BIN-böcker ämnesmässigt med varandra?
- Hur fördelar sig kostnaderna ämnesmässigt för BIN-böckerna?
- Var har biblioteken köpt in BIN-böckerna och varför har de köpt in dem där?
- Vilka för- och nackdelar finns med inköp på efterfrågan i jämförelse med fjärrlån, när det gäller kostnader, leveranstid och tillgänglighet?
- Vilka är bibliotekens åsikter om fjärrlånesystemet och att köpa på efterfrågan?

De deltagande kommunbiblioteken har varit Bräcke, Dorotea, Gällivare, Hudiksvall, Ockelbo, Pajala, Robertsfors, Sundsvall och Ånge. Även Åre har deltagit i *Köpa på efterfrågan*, men inte i vår utvärdering. Vi har bätt de deltagande biblioteken om inköpsinformation, både inom försöksverksamheten och ordinarie inköp innan försöksverksamhetens början. Dessutom har vi ställt frågor via mail och telefonintervju om bibliotekens åsikter.

Efter att ha sammanställt BIN-böckernas utlåningsfrekvens och jämfört den med de ordinarie inköpen från 2002 har vi kunnat konstatera att BIN-böckerna har en högre utlåningsfrekvens på 4,4 än de ordinarie inköpen 3,9. Detta kan bero på flera saker. Den tid BIN-inköpen funnits på biblioteken kan vara för kort för att ge ett rättvisande underlag. Vissa böcker köptes in endast två månader innan den slutgiltiga mätningen av utlån och ett utlån får då en oproportionellt hög betydelse. En annan anledning kan vara att böckerna som köpts inom försöksverksamheten är nyare och därför mer dagsaktuella än de ordinarie inköpen från 2002, vilket innebär en högre utlåningsfrekvens på nya böcker. Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg bekräftar detta, då de säger att en bok lånas ut som mest när den är ny. Däremot hittar man exempel på ämnen där BIN-böckerna redan lånats ut betydligt fler gånger än de ordinarie inköpen.

Överlag kan man dra slutsatsen att BIN-böckerna varit relativt populära, men en undersökning av liknande slag om några år skulle kunna ge tydligare besked.

De 13 titlar bland BIN-böckerna som inte lånades ut köptes in av Bräcke, Gällivare, Pajala, Robertsfors och Sundsvall. Av dessa kommunbibliotek hade Bräcke och Robertsfors gjort inköpsurval. Trots att de har gjort urval har de ändå köpt in böcker, 3 respektive 2 stycken, som inte lånats ens av beställaren. De övriga tre hade inte gjort urval men har ändå bara som mest tre utlånade böcker var. Ånge har köpt in alla böcker som beställts av låntagarna, men har ändå fått alla sina BIN-böcker utlånade. En större skillnad kan man däremot se i utlåningsfrekvens mellan biblioteken. De kommunbibliotek som gjort urval har i genomsnitt fler utlån/bok än de som inte gjort urval, något som tyder på att ett visst urval av inköpen kan öka utlåningsfrekvensen.

BIN-böckerna har framförallt köpts inom ämnena "medicin" (V), "samhälls- och rättsvetenskap" (O) och "uppfostran och undervisning" (E). Här kan en parallell dras till de ordinarie inköpen, där endast 17 titlar inom "medicin" köpts in, jämfört med de 47 som köpts in inom BIN-projektet. Det kommunbibliotek som köpt in mest inom "medicin" är Dorotea, som också har en sjuksköterskeutbildning i huvudorten. Korrelationen mellan BIN-inköpen

och utbildningar förlagda till orten är ett mönster som återkommer hos de flesta kommunbiblioteken. Distansutbildningarna som ges på högskolor och universitet har stor betydelse för vilken litteratur som efterfrågas på biblioteken. Detta bekräftar kontaktpersonerna i intervjuer, där de påpekar att de tar emot många studenter och i de flesta fall inte får några extra resurser för det. Folkbiblioteken får ofta fungera som forskningsbibliotek i de kommuner som saknar ett lärosäte med eget bibliotek.

Kommunernas övriga verksamheter kan också speglas i inköpens fördelning. Ånge och Bräcke har till exempel båda en mottagningsplats för asylsökande i närheten, vilket avspeglar sig på deras inköp av språkvetenskaplig litteratur på invandrarspråk.

Det har varit få inköp av ”skönlitteratur” (H) inom försöksverksamheten. Endast 9 av 292 titlar har köpts in, varav 4 var felköp. Detta kan jämföras med de 235 skönlitterära titlar av totalt 580 som köpts in som ordinarie inköp. Detta beror troligtvis på att skönlitterära böcker som efterfrågas oftare köps in än fjärrlånas.

Biblioteken har i stor mån köpt in ungefär liknande litteratur. Det stora undandtaget är Robertsfors, som ingår i Umeåregionens samarbete och därför har tillgång till ett betydligt större bokbestånd än något av de andra biblioteken. Böckerna som lånas mellan kommunerna i Umeåregionen räknas inte heller som fjärrlån. Robertsfors kommunbibliotek förefaller därför vara betydligt större än det i själva verket är. Den kommun Robertsfors ändå stämde bäst överens med är Sundsvall, som också skiljde sig från de övriga biblioteken, troligtvis på grund av att det är ett stort kommunbibliotek i Norrlands näst största kommun, där låntagarna också har tillgång till ett forskningsbibliotek.

Inte helt oväntat har den medicinska litteraturen haft både högst medelkostnad per bok och högst totalkostnad. Dorotea var också det kommunbibliotek som lade ut mest pengar på böcker inom det ämnet, nära två tredjedelar av sin totala inköpskostnad. Detta understyker behovet av medel för studenternas litteratur på de orter där forskningsbibliotek saknas. Ämnet med den billigaste medelkostnaden var ”skönlitteratur” (H).

Biblioteken har framförallt köpt in sina BIN-inköp hos olika nätbokhandlar, i stället för från BTJ, där de flesta köper in åtminstone en del av sin ordinarie litteratur. Anledningen till bytet av leverantör var att de prioriterade snabba leveranser och låga priser. En effekt som försöksverksamheten haft är att biblioteken provat nya inköpsvägar.

Kostnaden för BIN-inköpen har varit ungefär 10 000 kr för varje bibliotek. När man beräknar kostnaden för varje BIN-boksutlån som om det varit ett fjärrlån kommer man upp i större summor. Att köpa in den efterfrågade boken gör den inte bara tillgänglig i bibliotekslokalen, utan sparar även in fjärrlånekostnaden för både det utlånande och inlånande biblioteket. Dock tillkommer merarbete ifråga om mer omfattande gallring, något som är en del av bibliotekets medieplanering. Leveranstiden för ett fjärrlån och ett BIN-bokinköp varierar beroende på om boken finns på det utlånande biblioteket eller om bokhandeln har boken i lager. Biblioteket kan få vänta ett par dagar eller ett par månader, oavsett om de fjärrlånat eller beställt boken från en nätbokhandel.

Fjärrlånesystemet är generellt sett omtyckt och fungerar bättre idag än tidigare tack vare möjligheten att beställa ett fjärrlån på elektronisk väg. Även försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* har varit uppskattad. Många bibliotek gjorde ett urval av vilka böcker som skulle köpas in, och av de som inte gjorde det har vissa uttryckt en önskan att man hade velat göra det. En kontaktperson är också av den åsikten att utvärderingen har krävt mycket arbete. Alla bibliotek tycker att det är en bra idé att köpa litteratur på efterfrågan och många anser att de också redan gör det.

Som kontaktpersonen i Dorotea säger är det inte alltid bara bibliotekarierna som ska bestämma vad som köps in. De tidigare projekten *Nödslakt av heliga kor* och GÖK-projektet har visat att inköp på efterfrågan kan berika bibliotekets bestånd, särskilt när det gäller kvalificerad facklitteratur. BILL-projektet fokuserade på distansstudenternas behov och resultatet visade att inköp på efterfrågan till dessa fungerade mycket bra. BIN-projektets sydliga motsvarighet SIM-projektet följer riktlinjen att alla beställningar ska räknas som ett inköpsförslag.

Utvärderingen av försöksverksamheten *Köpa på efterfrågan* har kommit fram till samma slutsatser. Titlarna som köpts in har till största delen bestått av kvalificerad facklitteratur och de flesta böckerna har lånats ut till fler än beställaren. Fjärrlån är nödvändigt i de fall där litteraturen inte finns att köpa i handeln men köpbar litteratur bör dock övervägas allvarligt innan en fjärrlånebeställning skickas ut, särskilt då fjärrlånekedjan i många fall inte längre följs. Därför bör inte biblioteken vara rädda för att köpa in facklitteratur som efterfrågas, särskilt kurslitteratur. Även om kurslitteraturen snabbt blir inaktuell är ett inköp ändå billigare än flera fjärrlån. Det som krävs är en effektiv medieplanering för att kunna förutse det behov kommunens biblioteksbesökare har.

9 Referenslista

9.1 Litteratur

Evaluating the GÖK-project – The Innovative Capacity of the Swedish Library System. Rapport från Statens kulturråd 1995:4.

Inköp på efterfrågan inom GÖK-projektet. Statens kulturråd, 1997.

Nödslakt av heliga kor – ett utvecklingsprojekt vid biblioteken i Örebro län 1989. Rapport från statens kulturråd, 1989:3.

Daehli Martins, Ulla. *Nordisk fjärrlånehandbok.* Ballerup: Bibliotekscentralen, 1991.

Höglund, Anna-Lena och Christer Klingberg. *Strategisk medieplanering för folkbibliotek.* Linköping: Janus, 2001.

Jannert, Helena. ”Studiebibliotekarie – tankar och idéer om en ny yrkesroll”. *Framsteget* 1(2001): s.2-3.

Mattsson, Inger. *Fjärrlån och facklitteratur på folkbiblioteket.* DFI-publikationer 1984:1.

Sveriges allmänna biblioteksörening. *Riktlinjer för fjärrlån.* Lund: Bibliotekstjänst, 1980.

9.2 Internetkällor

PDF-filer

Bibliotekssamverkan i Norrland – ett samarbetsprojekt mellan Lånecentralen och de fem Norrlandsläna:
<http://www.ylb.se/bin/sammanfattning.pdf> (2005-05-16).

Kunskapsförsörjning genom Bibliotekssamverkan i Norrland:
<http://www.ylb.se/projekt/BIN.pdf> (2005-05-12).

Lönestatistisk årsbok 2003. Medlingsinstitutet, 2004:
http://www.scb.se/statistik/AM/AM0110/2003A01/AM0110_2003A01_BR_03_AM91SA0401.pdf (2005-05-16).

Protokoll från medieplaneringsgruppens sammanträden 2003-10-20:
<http://www.ylb.se/bin/mediekonspokt2003.pdf> (2005-05-16).

Sundsvall i perspektiv: [http://www.sundsvall.se/pagedownload/Sundsvall/Div/Kom+till+ Sundsvall/Broschyrer/Historiaframtid_senaste.pdf](http://www.sundsvall.se/pagedownload/Sundsvall/Div/Kom+till+Sundsvall/Broschyrer/Historiaframtid_senaste.pdf)
(2005-05-12).

Öberg, Gunni, och Helen Hed. *Mötesplats inför framtiden Borås 23-25 april 2001*: <http://www.hb.se/bhs/motesplats/B&I-konf2001/paper/gunobe.pdf> (2005-05-05).

PowerPoint

Poncin, Jenny. *Presentation av BIN-projektet vid konferens i Borås 2003*.
<http://www.ylb.se/bin/ppt/poncinpres.ppt> (2005-05-16).

Webbsidor

AdLibris: <http://www.adlibris.se> (2005-05-11).

Akademi Norr: <http://www.akademinorr.se> (2005-05-12).

Bokus: <http://www.bokus.com> (2005-05-11).

Bräcke kommun: <http://www.bracke.se> (2005-05-12).

Dorotea kommun: <http://www.dorotea.se> (2005-05-12).

Folkbiblioteken.se: <http://www.folkbiblioteken.se> (2005-05-12).

Gällivare kommun: <http://www.gellivare.se> (2005-05-12).

Hudiksvalls kommun: <http://www.hudiksvall.se> (2005-06-08).

Hälsinglands landskap: <http://www.halsingland.com> (2005-05-12).

Högskolan i Borås: <http://www.hb.se> (2005-05-16).

Högskolan i Gävle: <http://www.hig.se> (2005-05-12).

Jämtlands län: <http://www.jamtland.se> (2005-05-12).

Karta Sverige: <http://hiphop.just.nu> (2005-05-17).

- Kommuner och Högskolor i Samverkan: <http://www.khis.org>
(2005-05-12).
- Kungliga biblioteket: <http://www.kb.se> (2005-05-16).
- Lapplands kommunalförbund: <http://www.lkf-hogskola.com> (2005-05-12).
- Mittuniversitetet: <http://www.miun.se> (2005-05-17).
- Mittuniversitetsbiblioteket: <http://www.bib.miun.se> (2005-05-11).
- Netbokhandeln: <http://www.netbokhandeln.se> (2005-05-11).
- Nätuniversitetet: <http://www.netuniversity.se> (2005-05-12).
- Pajala kommun: <http://www.pajala.se> (2005-05-15).
- Regionbibliotek Västra Götaland: <http://regionbibliotek.vgregion.se>
(2005-05-12).
- Regionfakta: <http://www.regionfakta.com> (2005-05-12).
- Statistiska centralbyrån: <http://www.scb.se> (2005-05-12).
- Umeå kommun: <http://www.umea.se> (2005-05-11).
- Wij Trädgårdar: <http://www.wij.se> (2005-05-10).
- Ånge kommun: <http://www.ange.se> (2005-05-11).
- Ångströmsenheten: <http://www.angstromsenheten.nu> (2005-05-12).

Worddokument

- Delrapport 2 till Statens kulturråd, mars 2003 - mars 2004*, skickat via
mail av Jenny Poncin, BIN-projektets projektledare, (2005-05-02).

9.3 Personlig kommunikation

Kommunbiblioteken

- Bräcke kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation
(2005-05-03).

Bräcke kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Helena Lindblom, (2005-03-21).

Dorotea kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-03-15), (2005-04-21), (2005-04-22).

Dorotea kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Anneli Fredriksson, (2005-03-22).

Gällivare kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-04-25), (2005-04-27).

Anställd vid Gällivare kommunbibliotek, mailkommunikation (2005-05-04).

Gällivare kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Anneli Fredriksson, (2005-03-17).

Hudiksvalls kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-04-11), (2005-04-27), (2005-05-04).

Hudiksvalls kommunbiblioteks kontaktperson, mailintervju gjord av Helena Lindblom, (2005-04-11).

Ockelbo kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-02-21), (2005-04-25), (2005-05-04).

Ockelbo kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Helena Lindblom, (2005-03-23).

Pajala kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-02-11), (2005-04-22), (2005-05-02).

Pajala kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Anneli Fredriksson, (2005-03-21).

Robertsfors kommunbiblioteks kontaktperson 2, mailkommunikation (2005-04-29).

De anställda vid Robertsfors kommunbibliotek, mailkommunikation (2005-04-25).

Robertsfors kommunbiblioteks kontaktperson 2, telefonintervju gjord av Helena Lindblom, (2005-03-21).

Sundsvalls kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-02-18), (2005-04-22).

Sundsvalls kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Anneli Fredriksson, (2005-03-18).

Ånge kommunbiblioteks kontaktperson, mailkommunikation (2005-02-22), (2005-03-15), (2005-04-22).

Ånge kommunbiblioteks kontaktperson, telefonintervju gjord av Anneli Fredriksson, (2005-03-23).

BIN-projektets styrgrupp

Bibliotek Gävleborgs medlem, mailkommunikation (2005-05-04).

Lånecentralen i Umeås medlem, telefonkommunikation (2005-04-19).

Lånecentralen i Umeås medlem, mailkommunikation (2005-04-19), (2005-04-27).

Länsbiblioteket i Västerbottens medlem, mailkommunikation (2005-05-02).

Länsbiblioteket Västernorrlands medlem, mailkommunikation (2005-04-27).

Norrbottens länsbiblioteks medlem, mailkommunikation (2005-04-27).

Övriga

Migrationsverkets enhetschef för Ånge och Bräcke, telefonkommunikation (2005-05-12).

Poncin, Jenny, projektledare för BIN-projektet, personligt möte, (december 2004).

10 Bilagor

10.1 Brev till kommunbibliotek

Umeå 2003-09-24

Brev till kommunbibliotek som deltar i BIN-projektets försök.

Ni är nu några kommuner som valts ut att delta som pilotkommuner inom BIN-projektet. Från era respektive länsbibliotek har ni fått information om vad ni valts ut för att testa.

Alternativ 1. Köpa allt på efterfrågan – färre fjärrlån, inköpsbidrag 10 000 kr/bibliotek.

Detta försök handlar om att köpa sådant ni i vanliga fall skulle ha fjärrlånat. Sådant som inte går att köpa fjärrlånat ni som vanligt. Försöket är ett led i medieplaneringsarbetet. Utifrån resultatet kan vi resonera omkring hur biblioteken köper in respektive fjärrlånar utifrån låntagarens behov, samt hur mycket materialet som köps in på efterfrågan används. Syftet med försöket är att hitta vägar att förbättra bibliotekens service till låntagarna. Testperioden varar så länge pengarna räcker (kan variera mellan biblioteken). Ni påbörjar försöket i samråd med ert länsbibliotek så snart som möjligt. Vi kommer sedan att utvärdera försöket utifrån hur titlarna är utlånade dvs nyttjandegraden.

Därför vill vi att ni under denna period dokumenterar på följande sätt:

1. Vilka böcker ni köper. Titel samt datum för inköp.
2. Mätning sker första gången i samband med statistikutdrag i november 2004. Då mäts antal utlån på respektive titel.
3. Projektet sammansätter och analyserar resultatet.

På vilket sätt ni rekviderar pengarna från ert länsbibliotek löser ni med dem. (Tex hela summan på en gång, flera överföringar eller efteråt).

10.2 Intervjuguide

1. Vi vill ha lite bakgrundsinformation om ditt bibliotek.
 - Hur stort är biblioteket (hur många anställda, filialer).
 - Är det ett renodlat folkbibliotek eller är det kombinerat skolbibliotek och är er verksamhet anpassad för att ta emot högskolestuderanden?
 - Är det många studenter som kommer till er?
 - Vilka andra sorters besökare får ni?
 - Är det någonting annat om verksamheten du vill lägga till?
2. Har ni något samarbete med biblioteken i närliggande kommuner, liknande Umeregionens samarbete? Varför/varför inte?
3. Vad tycker ni om fjärrlånesystemet? Fungerar det bra med fjärrlån?
4. Hur tycker ni att det har gått att köpa på efterfrågan?
 - Vilka för- och nackdelar tycker ni att det har varit med projektet?
5. Skulle ni kunna tänka er att köpa in mer på efterfrågan snarare än att fjärrlåna böckerna även i fortsättningen?
 - Varför/varför inte?
 - Är det någonting annat du skulle vilja lägga till?

10.3 Inköp av BIN-böcker sorterat efter bibliotek och ämne